

TARTU ÜLIKOO
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI KEELE OSAKOND

Kairit Tomson

PANEMA-VERBI POLÜSEEMIA JA KASUTUS GRAMMATILISTES
KONSTRUKTSIOONIDES
Magistritöö

Juhendaja dotsent Külli Habicht

TARTU 2016

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Teoreetilised alused.....	7
1.1. Kasutuspõhine keelekäsitlus.....	7
1.2. Polüseemia.....	8
1.3. Grammatiseerimisteooria.....	9
1.4. Konstruktioonigrammatika	10
1.5. Põhjustamiskonstruktsiooni semantika	11
1.6. <i>Panema</i> -verbi päritolu ja tähendus	12
2. Materjali ja meetodi kirjeldus	14
3. <i>Panema</i> -verbi tähendusrühmad.....	18
3.1. <i>Panema</i> -verbi tähendusrühmade kirjeldused	19
3.1.1. '(Ruumis) objekti asukohta muutma'	19
3.1.1.1. Ülekandelise tähendusega verbiühendid	19
3.1.1.2. Kollokatsioonid	20
3.1.2. 'Teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma'	20
3.1.2.1. Ülekandelise tähendusega verbiühendid	21
3.1.2.2. Kollokatsioon	21
3.1.3. * 'Asetama' ~ 'määrama' sildkonstruktsioon.....	21
3.1.4. 'Määrama'	22
3.1.5. '(Kellekski/millekski/mingisuguseks) arvama, pidama'	22
3.1.6. 'Tõrjuma'	23
3.1.7. Emfaatiline tähendus.....	23
3.1.8. * 'Asetama' ~ 'põhjustama' sildkonstruktsioonid.....	25
3.1.9. 'Tegevust või seisundit esile kutsuma' (põhjustamistähendus).....	28
3.1.10. 'Alustama', 'lõpetama', 'kestma' (faasitähendus).....	29
3.2. <i>Panema</i> -verbi tähendusrühmade suurus ja verbiühendite sagedus	32
4. Grammatiliste konstruktsioonide analüüs konstruktsioonigrammatika ja -semantika põhjal.....	37
4.1. Põhjustamiskonstruktsioon.....	37

4.1.1. Mõjutaja	38
4.1.2. Mõjutatav	39
4.1.3. Tulemussündmus	39
4.1.4. Terviksündmuse kaugus asetamistähendusest ja kohaargumendi mõju konstruktsiooni tähendusele.....	44
4.1.5. Sagedasemad <i>panema</i> -verbi põhjustamiskonstruktsiooni tüübid	46
4.1.6. <i>Panema</i> -verbi vorm põhjustamiskonstruktsioonis	54
4.2. Alustamis- ja lõpetamiskonstruktsioon	55
4.3. <i>Panema</i> -kausatiivi kasutusjuhtude sagedused Sketch Engine'i põhjal	58
Kokkuvõte	61
Kirjandus	66
The polysemy of the verb <i>panema</i> and its use in grammatical constructions. Summary	70
Lisad.....	72
Lisa 1. Tähendusrühmad 19. sajandi I poolel, 1890.–1990. aastatel ja alates aastast 2000	72
Lisa 2. Sagedasemad <i>panema</i> -verbiga koos esinevad sõnad <i>cooccurrence count</i> - statistiku põhjal korpuses etTenTen (2013)	82
Lisa 3. <i>Panema</i> -verbi sõnavisand.....	83

Sissejuhatus

Panema-verb on üks eesti keele polüseemsetest sõnadest. Kui nt *midagi pannakse lauale*, siis mõeldakse selle all millegi asetamist lauale, kui aga *pannakse kiiresti ajama*, siis väljendab konstruktsioonitähendus alustamist. Eri tüüpi kasutusnäiteid on rohkemgi, nt *kui ma panen midagi imeks* või *panen hoopis tule põlema*, siis on näha, et *panema*-verb esineb erinevates süntaktilistes ümbrustes. Grammatiseeruvate sõnade puhul räägitakse ühelt poolt leksikaalsest, teiselt poolt grammatilisest tähendusest. Tänu mahukatele tekstikorpustele on võimalik sõna grammatilisemaks muutumise protsessi ajas jälgida.

Panema-verbi grammatilistest konstruktsioonidest on suurima kasutussagedusega just *panema*-põhjustamiskonstruktsioon ehk kausatiivikonstruktsioon (nt seesama *panen tule põlema*), mis ilmnes ka bakalaureusetöös „*Panema*-verb ja selle grammatilised konstruktsioonid 16.–18. sajandi eesti kirjakeeles“. Esimene põhjustamiskonstruktsiooni näide kirjakeele tekstides pärineb korpuste põhjal otsustades siiski alles 18. sajandi teisest poolest, kuid võib oletada, et rahvakeeles esines see juba varem. (Tomson 2014)

Panema-verbi on varem käsitlenud Reet Kasik, kes kirjeldab oma artiklis eesti keele analüütilisi põhjustamiskonstruktsioone, mille osaliseks on kas *panema*-, *ajama*- või *laskma*-verb (Kasik 2001: 77–122). Üks võimalus grammatiliste tähenduste käsitlemiseks ongi ühele kindlale tähendusele keskendumine. Läheneda võib aga ka verbipõhiselt, kirjeldades ühe polüseemse verbi tähenduste arengut grammatilisuse suunas. Sel viisil on eesti keeles uuritud näiteks *saama*-verbi (Habicht ja Tragel 2012; Maripuu 2012) ja *tahtma*-verbi (Habicht jt 2010). Kui sinne töö käsitleb kausatiivitarinditest ainult perifrastilist kausatiivi, siis laiemalt vormistatakse kausatiivi eesti keeles ka derivatiivselt (tuletuslikult) ja supletiivselt (ilma grammatilise markerita) (Erelt 2013: 208–215). Soome keele tuletuslikku kausatiivsust on käsitlenud näiteks Geda Paulsen (2011).

Siinse magistritöö eesmärk on analüüsida eelkõige *panema*-verbi grammatilisi kasutusi. Taustal kirjaldatakse ka *panema*-verbi leksikaalseid tähendusi, jagades need semantilistesse rühmadesse, ning uuritakse tähendustevahelisi seoseid. *Panema*-verbi teed grammatilistesse konstruktsioonidesse selgitatakse *sildkonstruktsioonide* kaudu – need on osaliselt ühte ja osaliselt teise leksikaalsesse või grammatilisse põhitähendusrühma kuuluvad konstruktsioonid. Uurimisküsimusi avatakse detailsemalt töö teises, metoodika peatükis.

Töös analüüsitakse *panema*-verbi tähendusi 19.–21. sajandi kirjakeele tekstide põhjal. Materjal pärineb erinevatest eesti keele tekstikorpustest: eesti vana kirjakeele korpusest, eesti kirjakeele korpusest ja eesti keele ühendkorpusest (Estonian NC). Viimane neist sisaldab veebilehtede korpust etTenTen, tasakaalus korpust ja koondkorpust. Tähendusrühmade moodustamise aluseks on 2605 näitelauset. Grammatiliste konstruktsioonide analüüsimiseks on täiendavalt nende 2605 lause hulgas leidunud grammatiliste konstruktsioonide näidetele, mida on 292, võetud juurde umbes 500 grammatilise konstruktsiooni näidet alates 1990. aastatest pärit kasutusjuhtudest. Iga *panema*-verbi kasutuse puhul määratletakse selle tähendus, mille kaudu on võimalik näha tekkivaid tähendusrühmi, aga ka mitmesuguseid rühmadevahelisi seoseid, st kasutusjuhtude kuuluvust erinevatesse tähendusklassidesse.

Tööl on lisaks kvalitatiivsele analüüsile ka kvantitatiivne mõõde, st uuritakse, kui sageli on erinevaid *panema*-verbi tähendusi eesti kirjakeele eri perioodidel kasutatud. Sagedused esitatakse nii tähendusrühmade kui ka rohkem kasutatavate verbiühendite kohta. Kvantitatiivne analüüs on tehtud kasutusjuhtude summeerimise teel, aga ka programmi Sketch Engine abil.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis käsitletakse verbi grammatiseerumise kirjeldamiseks vajalikke teoreetilisi aluseid: kasutuspõhist keelekäsitlust, grammatiseerumisteooriat, konstruktsioonigrammatikat ja põhjustamis-konstruktsiooni semantikat, samuti lühidalt polüseemia olemust. Näitelaused pärinevad tegelikult keelekasutusest ja tähendusrühmad on moodustatud vaid selle materjali põhjal, mis leidub erinevates tekstikorpustes. Teises peatükis tutvustatakse töö materjali ning selgitatakse metoodikat.

Kolmas peatükk esitab *panema*-verbi leksikaalsete ja grammatiliste tähendusrühmade kirjeldused ja näiteid nende kohta. Sealjuures esitatakse ka sildkonstruktsioonid, mille osa tähendusvõrgustikus kujutatakse ka tähendusrühmade joonisel.

Töö neljas peatükk analüüsib grammatilisi konstruktsioone. *Panema*-põhjustamiskonstruktsioonide analüüsimise aluseks on konstruktsioonigrammatika ja põhjustamiskonstruktsiooni semantika. Selles osas on toetunud Robert Dixoni käsitlusele (2000), kes esitab põhjustamiskonstruktsiooni analüüsiparameetrid. Kausatiivikonstruktsiooni grammatika ja semantika teemal on ilmunud teisigi käsitlusi, nt Suzanne Kemmeri ja Arie Verhageni artikkel (1994). Lisaks põhjustamistähendusele on *panema*-verbi grammatilised tähendused ka alustamis-, lõpetamis- ja kestustähendus, kuid näiteid nende kohta esineb materjalis võrreldes kausatiivikonstruktsiooni kasutusjuhtudega märgatavalt vähem.

1. Teoreetilised alused

Siinses töös uuritakse *panema*-verbi tähenduse arengut kasutuspõhise lähenemise taustal. Tegelikult keelekasutuse näited on saadud erinevatest eesti kirjakeele korpustest. Töös toetutakse polüseemia käsitlustele (*panema*-verb kui polüseemiline verb), grammatiseerimisteooriale, konstruktsioonigrammatikale ja põhjustamiskonstruktsiooni semantikale. Põhjustamiskonstruktsiooni osaliste kirjeldamisega seotud lähtekohad esitatakse grammatiliste konstruktsioonide analüüsi peatükis.

1.1. Kasutuspõhine keelekäsitlus

Kasutuspõhise keelekäsitluse termini võttis 1987. aastal kasutusele kognitiivse lingvistika üks rajajatest Ronald Langacker. Kasutuspõhisus ei ole seotud ühe kindla keele kirjeldamise meetodiga, vaid on ühiseks aluseks erinevatele lähenemistele. Lingvistikas on selline keelekäsitlus saanudki üha rohkemate uurimissuundade raamistikuks. Selle põhiidee on, et keel tekib kasutuses, kuna keelekõneleja on ümbritsetud tegelikest kasutusjuhtudest. Keelenähtusi uuritaksegi tegeliku keelekasutuse põhjal, st keeleuurija ei konstrueeri keelenähtuse uurimiseks oma intuitsioonile tuginedes näiteid ise. Kasutuspõhises keelekäsitluses on olulisel kohal keelenähtuste sagedus, mis on hästi kirjeldatav tänu korpustele. Näiteks uuris Arie Verhagen korpustest hollandi keele kausatiivverbe *laten* ja *doen*, nimetades korpuseid sealjuures asendamatuks. Korpused võimaldasid uurida kausatiivverbe erinevates tekstiliikides läbi kolme sajandi ja esitada keeruka muutuste ahela selle kohta, millistes keelekasutusmustrites on tegusõnu *laten* ja *doen* aja jooksul kasutatud. Michael Barlow on korpuste abil leidnud, et üks ja sama idioom võib vormiliselt üllatavalt palju varieeruda, kuid terviktähendust tajutakse ikkagi samana. (Barlow, Kemmer 2000: vii–x; xv–xvii)

Enamasti koosnevad korpused tekstidest, mis on pärit paljudelt erinevatelt keelekasutajatelt. Seetõttu ei saa selliste korpuste põhjal teha järeldusi ühe inimese keelekasutuse kohta. Kui ühte korpusesse kuulub palju erinevaid tekstiliike, siis võib

jääda selgusetuks lausete kasutuskontekst. Paljud korpused võimaldavad aga uurida keelekasutust ka kindlas tekstitüübis. Keelekasutusmuustrite erinevust eri registrites on uurinud nt Douglas Biber. (Barlow, Kemmer 2000: xv–xvi) Kasutuspõhises lähenemises peetakse oluliseks kõiki tekstitüüpe, sest iga eri liik on osa tegelikust keelekasutusest (Bybee 2010: 10).

1.2. Polüseemia

Tänu keelekorpustele on võimalikuks saanud ka süstemaatilise polüseemia uurimine (algus 1980. aastatel), kuna seal sisalduv rikkalik keelematerjal lõi soodsa pinnase polüseemi tähenduste kirjeldamiseks (Tragel 2003: 19). Polüseemiaks peetakse sellist mitmetähenduslikkust, mille puhul on ühe sõna tähendused selle sõna keskse tähendusega seotud (Ravin, Leacock 2000). Selleks et lugeda sõna polüseemseks, peab olema täidetud ka etümoloogilise seotuse tingimus. Just see võib mõnikord polüseemi määratlemises otsustav olla, kuna semantiline seos võib ajaga läbipaistmatumaks muutuda. (Lyons 1995: 58–59; Ravin, Leacock 2000: 2)

Panema-verb on tuumverb. Kõik tuumverbid, näiteks nagu *saama*, *pidama* ja *andma*, on polüseemilised. Mõned verbi tähendused on selle polüseemilises skeemis sagedasti kasutatavad, kuid mõnesid kasutatakse vaid harva. (Tragel 2003: 19) Samuti käib sõna tähendustega kaasas keele kujundlik kasutus. René Dirveni käsitluses keele kujundlikkuse astmete kohta on põhialuseks kognitiivsed strateegiad: metafoor, metonüümia ja sünesteesia. Dirven on selliseid kujundlikkuse suunas üleminekuid selgitanud näiteks omadussõna *sweet* (esmane eestikeelne tähendus *magus*) kaudu. Selle sõna tähendus on ühelt poolt seotud meelelise kogemusega, näiteks väljendis *sweet milk* (eesti keeles *magus piim*). Tähendus muutub mõnel määral, kui ei räägita enam maitsetajust, vaid näiteks kuulumistajust, nt *sweet melody* (eesti keeles *mahe muusika*). Sellest veelgi kujundlikum on tähendus, mis ei ole enam seotud meelelise kogemusega. Näiteks võib sõna *sweet* kasutada ka sõbraliku inimese või hoopis mõne kogemuse kohta, nt mõeldakse väljendi *sweet dreams* all meeldivaid unenägusid. (Dirven 2002: 337–342)

Eesti keeles on põhjalikumalt käsitletud nimisõnade süstemaatilist polüseemiat. Margit Langemets on oma uurimuses esitanud eesti keele nimisõnade süstemaatilise polüseemia mallid, tuues taustana põhjaliku käsitluse polüseemia määratlemisest ja erinevatest selleteemalistest käsitlustest. Süstemaatiline ehk reeglipärane polüseemia on omane nimisõnadele. See tähendab, et on olemas vähemalt kaks eri sõna oma mitmete tähendustega, ning need sõnad on võimalik paigutada sama tähendusstruktuuri alla. Kui ühelt poolt räägitakse mittesüstemaatilisest polüseemiast tavaliselt kui metafooril põhinevast tähendusülekandest, siis teiselt poolt peetakse metafoorigi süstemaatiliseks. Polüseemia uurimisega kaasneb ka küsimus, mida nimetada sõna põhi- ja mida alltähenduseks. Sõna põhitähendus on selline tähendus, millele saab tänu selle põhiosa muutumatusele taandada erinevate tähendusvarjunditega kasutusjuhud. Alltähendustes võib eristada erinevaid kasutusnihke tüüpe, näiteks võib rääkida vähem iseseisvast tähendusest (nt *tee* on MATERJAL ja AINE) või tarvitusjuhtumist ehk ülekantud tähendusest (nt *kahtluste tihnik*). (Langemets 2010)

1.3. Grammatisatsiooniteooria

Keeleüksuse funktsiooni arengut leksikaalsest grammatilise suunas saab kirjeldada grammatisatsiooniteooria abil. Grammatiseerumise (grammatisatsiooniteooria keskne termin) all mõeldakse seda, et leksikaalsest keeleüksusest kujuneb grammatiline üksus ning see muutub omakorda veelgi grammatilisemaks. Grammatisatsiooniteoorias on ühendatud nii diakrooniline kui ka sünkrooniline keeleuurimine. Grammatiseerumist saab vaadelda nelja omavahel seotud mehhanismi kaudu: desemantisatsioon (tähenduse muutus), ekstensioon (tähenduse kasutus uutes kontekstides), deкатegorisatsioon (leksikaalsete või vähem grammatiseerunud vormide morfosüntaktiliste omaduste muutumine) ja erosioon (foneetilise ainese kadu). Kõigepealt toimub tähendusmuutus ja sellele järgneb vormimuutus. (Heine, Kuteva 2002: 2, 5)

Üleminekud grammatiseerumisahelas ei toimu järsult, vaid seda protsessi iseloomustab vormi ja tähenduse astmeline muutus. Kui vaadata ahelat diakroonilisest perspektiivist, siis on see tee, millele saab paigutada keeleüksusega ajas toimuvad muutused, grammatisatsiooni sünkroonsus seostub keelekasutusega ühel ajahetkel. (Hopper, Traugott 1993: 2, 6–7)

Verbi grammatiseerumise arengut võib kujutada järgneva ahelana:

TÄISTÄHENDUSLIK VERB > (VEKTORVERB) > ABIVERB > KLIITIK > AFIKS

Sellest ahelast on näha, et täistähenduslik verb võib kujuneda abiverbiks. Finiitsetena markerivad abiverbid ka näiteks aega ja tegumoodi. Näiteks on inglise keele verb *have* 'omama' fraasis *have a book* 'raamatut omama' täistähenduslik verb, aga fraasis *have had a book* 'on omanud raamatut' abiverb. Nende kahe astme vahele mahub veel selle sõna kasutusi: neis pole *have* enam täistähenduslik, aga ka mitte veel täiesti abiverbistunud. Niisugusel viisil kasutatud (abi)tegusõna nimetatakse vektorverbiks, mis on finiiitne. (Hopper, Traugott 1993: 108–109)

Panema-verbi grammatiseerumiseahel 16.–18. sajandi eesti kirjakeele põhjal on:

↗ faasiaspekt

asetama konkreetne → *asetama* abstraktne (→ faasiaspekt → kausatiiv)

↘ kausatiiv

Kuna *panema*-verbi grammatilisi kasutusjuhte oli 16.–18. sajandi materjalis vähe, siis jäi küsimuseks, kas *panema*-verbi põhjustamis- ja faasitähenduse areng on kulgenud teineteise suhtes lineaarselt või rööpselt. (Tomson 2014: 42)

1.4. Konstruktsioonigrammatika

Grammatiseerunud sõnade funktsioonid realiseeruvad erinevate osalistega grammatilistes konstruktsioonides. Konstruktsioonigrammatika üks olulisemaid arendajaid on Adele Goldberg, kes selgitab selle teooria olemust konstruktsiooni mõiste kaudu – see on vormi ja tähenduse paar, mille tähendus pole mõistetav selle osasid eraldi vaadates, vaid tuleneb tervikust. Näiteks inglise keele ditransitiivkonstruktsiooni näide *Liza bought Zach a book* (Lisa ostis Zachile raamatu) loetakse semantilise üldistamise kaudu üleandmiskonstruktsiooni alla, ehkki selles pole üleandmine selgelt tajutav. (Goldberg 2006: 5, 9). Näites *John gave Jane a letter* (John andis Jane'ile kirja) on aga kindel teadmine, et Jane sai kirja kätte. Adele Goldberg on esitanud

üleandmiskonstruktsiooni jagunemise tähenduslikesse allrühmadesse ning seoses sellega toonud kasutusele termini *konstruktsiooniline polüseemia*. (Ramonda 2014: 67–70) Üleandmiskonstruktsioon võib saada isegi vastupidise tähenduse, st tegelikult üleandmist kindlasti ei toimu. Kuna selles vastupidises tähenduses, olgugi et agent on üleandmisest keeldunud, sisaldub ikkagi võimalus millegi edastamiseks, siis kuuluvad ka need näited (nt *His mother denied Billy a birthday cake* (Ema jättis Billy sünnipäevakoogist ilma)) üleandmiskonstruktsiooni hulka. (Goldberg 1995: 33)

Argumentstruktuuri konstruktsioonid moodustavad osa kõikidest konstruktsioonidest. Kõiki argumentstruktuurikonstruktsioonide allrühmi iseloomustab kindel, kuid üksteisest erinev struktuur, mis tähendab, et nendes on erinevad osalised. *Ditransitiivkonstruktsioon* on üks argumentstruktuuri konstruktsioonidest, mille põhjal Goldberg selliseid konstruktsioone kirjeldab. Veel võib näitena tuua *resultatiivikonstruktsiooni*, milles üks osaline põhjustab kellegi/millegi muutuse (nt *I had brushed my hair very smooth* (Ma olin oma juuksed väga siledaks harjanud)). *Põhjustatud liikumise konstruktsiooni* osalised on aga mõjutaja X, mõjutatav Y ja liikumise sihtkoht Z, neile lisaks kuulub põhjustatud liikumise konstruktsiooni põhjustamisverb ja liikumist väljendav keeleüksus, seega *X põhjustab Y liikumise kohta Z*. Kuna konstruktsioon keele põhiüksusena on laiem mõiste, siis on näiteks ka morfeemid konstruktsioonide näited. (Goldberg 1995: 3–4, 181)

Üks ja sama verb võib esineda erinevates argumentstruktuuri konstruktsioonides, sobitudes erineva struktuuriga konstruktsioonidesse just konstruktsiooni terviktähenduse põhjal. Nii on samal verbil erinevates konstruktsioonides just konstruktsioonist, mitte verbi enese omadustest tulenevalt erinev arv komplemente. (Goldberg 1995: 11–13)

1.5. Põhjustamiskonstruktsiooni semantika

Üks liik grammatilisi konstruktsioone väljendab põhjustamist ehk kausatiivsust. Robert Dixon (Aikhenvald, Dixon 2000) on käsitlenud põhjustamiskonstruktsiooni grammatikat ja semantikat. Ta on esitanud üheksa parameetrit, mille alusel on võimalik analüüsida selle konstruktsiooni tähendust. Silmas tuleb aga pidada seda, et need parameetrid ei moodusta täielikku analüüsikomplekti iga võimaliku põhjustamis-

konstruktsiooni uurimiseks. See, milliseid neist on võimalik kasutada, oleneb esiteks keelest ja teiseks sellest, missugust konstruktsioonitüüpi käsitletakse: kas näiteks leksikaalset (nt *tapma*) või perifrastilist (nt siinse töö *panema*-kausatiiv). Näiteid on Dixon toonud paljudest üksteisest kaugetest keeltest.

Tegusõna puhul saab otsustada selle üle, kas see väljendab seisundit või tegevust (protsessi), ja kas kausatiivimehhanism kehtib intransitiivsete, transitiivsete või mõlemate verbitüüpide korral. (Aikhenvald, Dixon 2000: 62–65)

Tegevuse mõjutaja kohta on Dixon esitanud neli parameetrit: otsesus, kavatus, loomulikkus ja seotus. Kui mõjutaja annab ülesande edasi ise, siis teeb ta seda otse, aga kui ta edastab selle kellegi teise kaudu, siis käitub ta käsku edastades kaudselt (*otsesuse parameeter*). Mõjutaja võib tegevuse tulemuse saavutada kavatsuslikult või juhuslikult (*kavatsuse parameeter*). Umbes sama on mõeldud ka *loomulikkuse parameetri* all: tulemuse saavutamiseks võidakse teha pingutusi, aga see võib toimuda ka iseeneslikult. Lisaks saab jälgida, kas mõjutaja on ka ise tulemussündmuse osaline või mitte (*seotuse parameeter*). (Aikhenvald, Dixon 2000: 62, 67–73)

Mõjutatava kohta on Dixon välja toonud kolm parameetrit: kontroll, tahe ja mõjutatus. Need aspektid on omavahel sarnased. Mõjutataval võib olla sündmuse üle kontroll või mitte. Näiteks ei kontrolli sündmust eluta mõjutatavad (*kontrolli parameeter*). Mõjutatav võib tahta tegevust sooritada, aga võib sooritada seda ka tahtmata (*tahte parameeter*). *Mõjutatavuse parameetri* kohaselt on mõjutatav kas osaliselt või täielikult mõjutatud. (Aikhenvald, Dixon 2000: 62, 65–70)

Neid parameetreid ei saa käsitleda täiesti iseseisvatena. Otsustus ühe parameetri kohta võib nõuda mingit kindlat teise parameetri valikut. Samuti ei pruugi erinevused mõne parameetri vahel igas keeles selgelt avalduda. (Aikhenvald, Dixon 2000: 63)

1.6. *Panema*-verbi päritolu ja tähendus

Eesti keele seletavas sõnaraamatus on *panema*-verbile esitatud seitse põhitähendust: 'kuhugi, mingisse kohta asetama, paigutama', 'teise asendisse, seisukorda või olukorda seadma', 'mingit tegevust või seisundit esile kutsuma', 'määrama', 'pidama, arvama', kõnekeeles teiste verbide asendamine ja 'hakkama, mingit tegevust alustama'. (EKSS

2009: 75–78) Nendest tähendustest neli esimest on esitatud ka „Eesti etümoloogiasõnaraamatus“ (2012: 351)

Eesti keele lähimatest sugulaskeeltest on *panema* tüvevasted ja tähendused olemas liivi keeles *pānda* ‘panna, asetada; käskida, (teha) lasta’ ja vadja keeles *panna* ‘panna, asetada; tegema panna, sundida; määrata; teha, ehitada, asutada; laimata’. Lähimatest sugulaskeeltest on sõnaraamatus tüvevasted esitatud ka soome (*panna* ‘panna, asetada; määrata; sundida; teha’), isuri (*panna* ‘panna, asetada’), Aunuse karjala (*panna* ‘asetama, paigutada’), lüüdi (*panda* ‘panna, asetada’) ja vepsa (*panda* ‘panna, asetada; määrata; teha’) keele kohta. Päris kindel ei olda tähenduste põhjal ersa ja mokša vastetes, kuid need on siiski välja toodud: ersa keeles *pañems* ‘küpsetama’ ja mokša keeles *pañams* ‘küpsetama; põletama’. Tüvevasted ja tähendused on esitatud ka udmurdi (*poninj* ‘panema, asetama; sugulises vahekorras olema; määrama’), komi (*penni* ‘sugulises vahekorras olema (mehe kohta)’), handi (*pän-* ‘panema, asetama’) ja mansi (*pin-* ‘panema, asetama’) keele kohta. Kaugemate sugulaskeelte vastete kohta on sõnaraamatus nimetatud seosed neenetsi *pe’-* ‘panema, asetama’, eenetsi *pu(η)-* ‘panema, asetama’, nganassaani *ḡuan-* ‘panema, asetama’, sõlkupi *pən-* ‘panema, asetama’, kamassi *pel-, hel-* ‘panema, asetama’ ja matori *hen-* ‘panema, asetama’ kohta. (EES 2012: 351–352)

Panema-verbil on „Maailma keelte grammatiseerumise leksikonis“ esitatud üks grammatiline tähendus – kompletiiv (osutab teostatud tegevusele). Näiteks on imonda keeles *pada* perifrasiline terminatiivse aspekti marker ehk tähistab lõpetamist. (Heine ja Kuteva 2002: 248)

16.–17. sajandi eesti kirjakeele tekstides esinevad *panema*-verbil vaid leksikaalsed tähendused (‘(ruumis) objekti asukohta muutma’, ‘teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma’, ‘määrama’, ‘arvama, pidama’, ‘märkama’ ja ‘lööma’). 18. sajandil lisandub aga ka põhjustamis- ja alustamistähendus. (Tomson 2014)

2. Materjali ja meetodi kirjeldus

Töö metoodika lähtub uurimisküsimustest, mis on järgmised:

1) Millistesse rühmadesse saab 19. sajandi, 20. sajandi ja 21. sajandi alguse näidete põhjal jagada *panema*-verbi tähendused?

Semantilistesse rühmadesse liigitati ka kirjakeele varasema perioodi *panema*-verbi kasutusnäited (Tomson 2014). Siinses töös uuritakse ühtlasi, kas aja jooksul lisandub mõni *panema*-verbi tähendusrühm.

2) Millised on polüseemse *panema*-verbi tähenduste vahelised seosed?

Kuna praeguses keelekasutuses esineb nt fraas nagu *minema panema*, siis võib oletada grammatiliste kasutuste mitmekesistumist. Ühe polüseemse verbi eri tähendused pakuvad uurimisainest, kuidas tähendusrühmad võiksid omavahel seotud olla. Siinse töö üheks eesmärgiks on näidata ka sildkonstruktsioonide osa tähendusvõrgustikus.

3) Millised on *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni tüübid olenevalt konstruktsioonide semantilistest osalistest?

Kuna *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni osalised võivad esindada erinevaid semantilisi rolle, siis on uurimuse üheks eesmärgiks esitada süsteemselt põhjustamiskonstruktsiooni tüübid.

4) Jälgida grammatiliste *panema*-konstruktsioonide kujunemist ja kasutust grammatilisatsiooniteooria taustal.

Üheks huvipakkuvaks küsimuseks on, missugune osakaal on *panema*-verbi grammatilistel kasutusel võrreldes leksikaalsete kasutustega kirjakeele eri perioodidel. Grammatiliste konstruktsioonide osaliste kirjeldamisele lisaks on seega eesmärk uurida konstruktsioonide sageduse muutusega seotud tendentse.

Ühe osa tööst moodustab *panema*-verbi tähendusklassideks jagamise põhimõtete tutvustamine ja sealjuures tähendusrühmade põhijoonte, aga ka olulisemate detailide kirjeldamine ja markantsemate näitelausete esitamine. Tähendusklassid moodustatakse korpusenäidete põhjal. Rühmade erinevused ja rühmadevahelised ühisosad moodustavad seotud terviku.

Teine osa tööst analüüsib grammatilisi konstruktsioone, mis hõlmavad ühte osa *panema*-verbi tähendustest. Seega on kahe osa analüüsimaterjal osaliselt kattuv: kuna aga grammatiliste konstruktsioonide analüüsimiseks on vaja rohkem kasutusjuhte, kui tuleb välja selle materjali hulgast, mille põhjal otsustatakse tähendusklasside üle, siis kaasatakse analüüsi täiendavaid grammatiliste konstruktsioonide näiteid.

Kasutatud tekstikorpused

Materjal on kogutud eesti vana kirjakeele korpusest (19. sajandi kohta), eesti kirjakeele korpusest (1890.–1990. aastate kohta), veebilehtede korpusest etTenTen ja eesti keele ühendkorpusest (Sketch Engine'i programmis kasutusel Estonian NC nime all). Viimane neist sisaldab korpust etTenTen ja korpust Estonian RC (koondkorpus, tasakaalus korpus) ja selles on kokku ligi 500 miljonit sõna. Tekstiliigiliselt on materjal mitmekesine: selles on ilu-, ajakirjandus- ja teadustekste, samuti internetikeelt (foorumid, blogid jms).

Materjali maht

Tähendusrühmade moodustamiseks on analüüsitud kokku 2605 *panema*-verbi kasutusjuhtu. 1890.–1990. aastatest pärinevad analüüsitavad laused erinevatest kümnenditest: 1890., 1910., 1930., 1950., 1970. ja 1990. aastatest. Igast kümnendist on 100 kuni 150 kasutusjuhtu ilukirjandusest ja sama palju ajakirjandusest.

Tabel 1. *panema*-verbi tähendusrühmade moodustamisel arvestatud kasutusjuhtude arv

	19. sajand	1890.–1990. aastad	Tänapäev (alates aastast 2000)
Analüüsitavate kasutusjuhtude arv	484	1631	490

Grammatiliste konstruktsioonide analüüs (vt ptk 4) tehakse samuti korpuselausete põhjal. Kõigepealt kasutatakse neid grammatilisi konstruktsioone, mis leiduvad eelnevalt 19. sajandi kuni 1890. aastate näidete hulgas – neid on kokku 294 (neist 10–20 on ilma *ma*-infinitiivita faasitähendust kandvad konstruktsioonid, ülejäänud on *ma*-infinitiiviga enamasti põhjustamis- aga vähesel määral ka alustamiskonstruktsioonid). Lisaks kasutatakse analüüsis korpusest Estonian NC (1990. aastad kuni tänapäev) pärit umbes 500 *ma*-infinitiiviga konstruktsiooni.

Töö käik

Eesti vana kirjakeele korpusest otsiti *panema*-verbi kasutusjuhte tüve alguse *pan*- alusel.

Eesti kirjakeele korpusest oli tarvis ükskõik missugust *panema*-verbi vormi sisaldavate lausete leidmiseks sisestada otsingusse järgnev päringurida:

pan[eindg]?[bndamvtuiwke]?[kaesdvg]?[sdiu]?[tendm]?e?

Otsing korpusest etTenTehti tehti lemapõhiselt. Estonian NC korpuse kasutamine toimus programmi Sketch Engine¹ kaudu. Otsing tehti 500 *ma*-infinitiiviga grammatilise konstruktsiooni leidmiseks.

1: [tag="V"&lemma="panema"][] {0,6} 2: [tag="V"&features="ma"] within <s/>

2: [tag="V"&features="ma"][] {0,6} 1: [tag="V"&lemma="panema"] within <s/>

Otsing toimus lause piires (within <s/>) ja otsiti nii, et osal juhtudest asuks *panema*-verb enne ja osal pärast *ma*-infinitiivi. *Panema*-verbi ja *ma*-infinitiivi vahel on otsingu järgi kuni kuus sõna.

Neile 500 kasutusjuhule lisandusid mõned analüüsitavad kasutusjuhud, kuna ühes lauses võis ühe *panema*-verbiga seostuda nt kaks või kolm *ma*-infinitiivi.

Panema-verbi tähendusrühmade moodustamiseks, tähendustevaheliste seoste kirjeldamiseks ja grammatiliste konstruktsioonide arenemise selgitamiseks on kõigepealt iga näite juures määratud *panema*-verbi või selle ühendi tähendus.

¹ Sketch Engine'i internetilehekülj on <https://www.sketchengine.co.uk/> Erinevate päringute juhiseid on muuhulgas võimalik leida videokursustest: <https://www.sketchengine.co.uk/sketch-engine-in-videos/> (vaadatud 15.01.2016).

Tähenduse üle otsustamisel tuli samal ajal määrata, kas *panema*-verb esineb lihtverbina, analüütilises vormis, kollokatsioonis või idioomis. Lisaks selgepiirilistele tähendusklassidele on leitud sildkonstruktsioonid, mis aitavad näha tähenduste omavahelist seost. Need on sellised vormi ja tähenduse paarid, mis semantiliselt kuuluvad nii ühte kui ka teise tähendusrühma. Näiteks sildkonstruktsioon (*midagi leekidesse panema*) väljendab ühelt poolt kujundlikku asetamistähendust, kuid teiselt poolt millegi põhjustamist. Sildkonstruktsioone käsitlevad alajaotised on tähistatud märgiga *.

Töös on lisaks eespool kirjeldatud meetodile kasutatud Sketch Engine'i programmi. Sketch Engine'i eestikeelse mooduli väljatöötamist alustati aastal 2010. Selle leksikograafilise tarkvara suurimad eelised on autentne keelematerjal ja ülisuur näidete hulk. Päringute tegemiseks ja tulemuste kuvamiseks on kasutajatele pakutud mitmesuguseid võimalusi. (Kallas jt 2012) Sketch Engine'i programmi on töös kasutatud ühelt poolt sellepärast, et selle kaudu saadavad tulemused võimaldavad senise meetodiga leitud sagedasemate *panema*-verbi ühendite loetellu lisada need, mis Sketch Engine'is sagedasemate ühenditena esile tulevad. Teiselt poolt, kuna Sketch Engine võimaldab teha järeldusi kogu korpuse andmete põhjal, on eesmärk esitada ühendite esinemise sagedusi, sh leida, missugused grammatilised konstruktsioonid on sagedasimad.

3. *Panema*-verbi tähendusrühmad

Materjali põhjal on moodustatud kaheksa tähendusrühma, millele lisanduvad sildkonstruktsioonide rühmad.

Panema-verbi leksikaalsed tähendused on '(ruumis) objekti asukohta muutma', 'teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma', 'määrama', '(kellekski/millekski/mingisuguseks) arvama, pidama', 'tõrjuma' ja emfaatiline tähendus. Grammatilised tähendused on 'faasitähendus (algus- ja lõpufaas ning kestus)' ja 'mingit tegevust või seisundit esile kutsuma' (põhjustamistähendus).

Panema-verbi algne tähendus on '(ruumis) objekti asukohta muutma' ehk asetamistähendus. See tähendus on suuremal või vähemal määral olemas ka kõikides teistes *panema*-verbi leksikaalsetes ja grammatilistes tähendustes. Mõnes verbiühendis või konstruktsioonis on see aga läbipaistmatu, nii et seda ei seostata otseselt asetamisega. Tähendusklasside piirid pole aredad, sageli kannab ühend osaliselt üht ja osaliselt teist tähendust.

Panema-verb esineb kas lihtverbina, moodustab koos määr- või käändsõnaga verbiühendi (ühend- ja väljendverbid), on osa kollokatsioonist või idioomist. Idioom on tähenduslikult kokkusulanud liikmetega sõnaühend, mille terviktähendus pole tema osaliste tähenduste summa (Cruse 1986: 37). Siinses töös on kollokatsiooni ja idioomi käsitletud samatähenduslikena, aga erinevates käsitlustes määratletakse kollokatsiooni erinevalt (vt liigituse kohta nt Piits 2015).

Eraldi alapeatükkides (3.1.1.1 ja 3.1.2.1) on kirjeldatud selliseid ülekandelise tähendusega verbiühendeid, mis on välja kasvanud mõnest otsese tähendusega ühendist. Need verbiühendid kannavad omaette tähendust ega kuulu ühessegi põhitähendusrühma. Need on töös esitatud siiski mõne keskse tähendusrühma alapeatükis, sest nende kujunemine on seotud just mõne *panema*-verbi põhitähendusega.

3.1. *Panema*-verbi tähendusrühmade kirjeldused

3.1.1. '(Ruumis) objekti asukohta muutma'

Asetamistähenduses esineb *panema*-verb sageli lihtverbina, nt

- (1) Krants läks omma perre+ +mehhe liggi, **panni** pea põlwe peäle ja perre+ +mees kratsis tassaste ta kõrwo. (VAKK Manteuffel 1838, 44)

Asetamistähendust kannavad ka paljud ühendverbid (nt *peale panema*, *sisse panema*, *taha panema* ja *alla panema*) ning väljendverbid (nt *mulda panema* ja *selga panema*). Näites 2 kannab asetamistähendust ühendverb *külge panema*.

- (2) Mõneski oliwad haljad kuußekeßed koju toodud, küünlakeßed **külge pandud** ja nüüd ßäras ja hiilgas Jõulu-kuußk kõige kenamalt... (ILU 1910)

3.1.1.1. Ülekandelise tähendusega verbiühendid

Mõnest ühendverbist kasvab välja ülekandelise tähendusega verbiühend. Selliseid näiteid leidub palju just algselt asetamistähendust kandvate verbiühendite hulgas. Näiteks võib seda näha verbiühendi *ette panema* juures. Otseses tähenduses mõeldakse selle verbiühendiga millegi asetamist kellegi ette, st ruumilist põhjustamist, nii nagu näites 3.

- (3) Meie aedas tahhan nüüd ma öiete palju kaapsud ja leike mahha tehha, siis woin ma teile ikka uut waagna täis roga+ **ette panna**. (VAKK, Luce 1897, 63)

1890. ja 1910. aastate ajakirjandustekstides on aga varasema ajaga võrreldes sage verbiühendi *ette panema* kasutus 'ettepaneku tegemise' või isegi 'kergema nõude esitamise' tähenduses. Kui näites 4 on selle tähenduse kõrval näha samal ajal ka veel asetamistähendust, siis näites 5 enam mitte.

- (4) Selle kohane kommission on walitud, kes ka juba asjasse käidawa palwekirja kuberneerile on **ette pannud**. (AJA 1890)
- (5) Peale Belle **pane** komisjon **ette** maaparanduße kohta riikliße ißeloomuga Beaduße=eelnõu välja töötada. (AJA 1910)

1950. aastate ajakirjandustekstides on aga juba mitmeid näiteid sellest, et *ette panema*

tähendab range nõudmise esitamist (näide 6)

- (6) Sel eesmärgil **pani** Nõukogude valitsus **ette** viivitamatult lõpetada sõjategevus Koreas ja samal ajal viia sealt välja kõik välismaised väed, andes sellega korea rahvale võimaluse otsustada oma sisemisi asju välismaise vahelesegamiseta. (AJA1950)

Nii on tekkinud ka väljendverb *tähele panema* 'märkama' (näide 7), mida ei seostata enam üldse nimisõnaga *täht*.

- (7) Ta puges loiult mantlisse, mida tõttas hoidma sihvakas meestudeng, keda ta oli **tähele pannud** juba hommikul. (ILU 1935)

3.1.1.2. Kollokatsioonid

Esialgse asetamistähendusega seotud kollokatsioonide ja idioomide hulka võib lugeda selliseid näiteid nagu *hamba alla panema* ('sööma'), *sulge sappa panema* '(kedagi) kusagilt ära ajama, minema kihutama, vallandama', *päkki silma panema* (näide 8) 'varastama; endale võtma' ja *kätt külge panema* (näide 9) 'milleski aktiivselt kaasa lööma, mingit tööd alustama'.

- (8) Mäletad, kuis Lina-Karla märatses, kui olid ta kulduurile **pannud päkad silma**?" (ILU 1935)

- (9) Minu tõttamine oli kohe üsna ilmaaegu; ainult korra sain **käe külge panna**. " (ILU 1950)

3.1.2. 'Teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma'

Sellesse tähendusrühma kuuluvad näiteks ühend- ja väljendverbid *kokku panema*, *kinni panema* ja *risti panema*. Asendi muutmisel (nt *akent kinni panema*) ei liigutata objekti tervikuna paigast. Kui *peresid pannakse kokku* (näide 10), siis muudetakse olukorda, kus mesilaspered paiknesid eraldi.

- (10) Woib sel wisil kas mitto perret ühhe pu sisse **kokko panna**. (VAKK, Freundlich 1849, 85)

Verbiühend *kinni panema* esineb enamasti otseses tähenduses, nii nagu näites 11, milles lahtiolevad sandaalirihamad seotakse kokku, *pannakse kinni*.

- (11) Jõudnud siiski õnnelikult maapinnale, toetas ta viiulikasti redeli najale, ajas õlgadele heidetud pintsaku selga ja istus sandaalirihmu **kinni panema**. (ILU 1970)

3.1.2.1. Ülekandelise tähendusega verbiühendid

Verbiühend *ümber panema* esineb paaril korral 'tõlkimise' tähenduses, näiteks 19. sajandil:

- (12) Püha kirjas ei seisa ka mitte, et teda ei pea rahwa keelde **ümber pandama**. (AJA 1890)
- Kinni panema* tähendab aga ka 'vangistamist' (näide 13).
- (13) Neli meest on **kinni pandud**, kelle pääle kuritegu arwatakse?! (AJA 1890)

3.1.2.2. Kollokatsioon

Materjalist saab väja tuua ainult ühe siia tähendusrühma kuuluva kollokatsiooni – see on *aega kinni panema*. See on tulnud kasutusse viimastel kümnenditel. Näiteks:

- (14) Töö sujuvamaks korraldamiseks ja ooteaegade vähendamiseks palume **visiidiaja** alati eelnevalt **kinni panna**. (www.orrokliinik.ee)

3.1.3. * 'Asetama' ~ 'määrama' sildkonstruktsioon

Kooli panema, vangi panema, nurka panema jms kuuluvad sisseütlevas käändes noomeniga sildkonstruktsiooni rühma, mis ühelt poolt kannab asetamis-, teiselt poolt määramistähendust. Neid näiteid ühendab see, et keegi määrab kellegi mingisse kohta. Näiteks kui *teda pannakse vangi* (näide 15), siis peab olema keegi, kes seda otsustab.

- (15) Nad murdnud temal teise jalaluu katki ja **pannud** ta siis **wangi**, et ta mitte ära karata ei saaks. (AJA 1890)

Siia rühma kuuluvad ka sellised näited nagu *ahelasse panema, raudu panema* ja *näpistisse panema*, milles samuti on tajutav nii asetamis- kui ka määramistähendus. Nendes pole määratav paik võrreldes eelnevate näidetega (nt *kooli panema*) nii selgelt väljendatud, kuid ka neis on olemas kindel määraja ehk olukorra kontrollija.

Veel kannab asetamis- ja määramistähendust üheaegselt kollokatsioon *klassi ette panema*, milles sarnaselt teiste selle rühma näidetega on olemas määraja.

- (16) Mina tean üht juhtumit ühest linnakoolist, kus matemaatika õpetaja terroriseeris lapsi ja kool ei teinud midagi, sest lihtsalt ei olnud kusagilt kedagi paremat **klassi ette panna**. (www.lapsezure.ee)

Verbiühend *paika panema* selle otseses asetamistähenduses (nt *tähist paika panema*) on muutunud kujundlikumaks ja saanud 'kindlaks määramise' tähenduse (näide 17). Selles näitelauses on mõnel määral tajutav ka asetamistähendus.

- (17) Kuidas see kõik toimuma hakkab, tuleb **paika panna** vastavas juhendis. (AJA 1990)

3.1.4. 'Määrama'

'Määrama' tähendusklass jaguneb väiksemateks tähendusrühmadeks:

- 1) 'midagi negatiivset kellegi õlule panema' (vormiliselt esineb kujul *midagi kellegi peale panema* (näide 18);
 - 2) 'kedagi mingisse ametisse määrama' (näide 19)
 - 3) 'otsustama' (näiteks *hinnet panema, diagnoosi panema*)
 - 4) '(omaks) andma' (näiteks *nimeks panema, süüks panema*)
 - 5) 'millelegi mingit funktsiooni andma' (nt *tagavaraks panema, riigilaenuks panema, pandiks panema, maksvaks panema*)
- (18) Se on nüüd küll kõik hea, ütles wanna külla+ +kubjas, agga minna pannen sedda wägga immeks, kuidas teie kui üks noor naeste+ +rahwas **sedda suurt wäewa, mis sõa+ +ammet peäle panneb**, jõuate kanda! (VAKK, Suve Jaan 1841, 76)
- (19) Wanna isse sai **kippriks** ühhe huiso peäle **pantud**, ja temma töö sai kahhe+ +wõrra ni palju makstud kui teistele. (VAKK, Luce 1807, 39)

3.1.5. '(Kellekski/millekski/mingisuguseks) arvama, pidama'

Selles tähendusrühmas esineb *panema*-verb koos saavas käändes määrusliku nimisõnaga. Mõned sellised näited on väljendverbid, nt *pahaks panema* ja *imeks panema* (näide 20), aga näitest 21 on näha, et sellesse konstruktsiooni võib paigutada erinevaid nimisõnu.

Agent + *panema* (vormipiiranguid pole) + S_{trans}

- (20) Reinowadder, kes senni waikselt nende juttu kuulnud, lissas pilkamiste jure: Ma **pan:en im:eks**, et teie nõu ei leia? (VAKK, Kreutzwald 1850, 7)
- (21) Polle ma weel poolt tundigi temma jures, ja temma on mind **pannud koeraks**, ja **tossiks** ja **lorbi lolliks**. (VAKK, Schüdlöffel 1842, 10)

Mõne nimisõnaga võib siiski kaasneda ka osaline määramistähendus. Näiteks *süüks panema* erineb teistest siin välja toodud näidetest selle poolest, et subjekt ei väljenda sellega puhtalt enda emotsiooni, vaid selliselt väitmise jaoks on olemas vähemalt mõnel määral põhjendatud alus. Olenevalt kontekstist võib see tähendus olla rohkem või vähem määramistähenduse sarnane. Näiteks ei saa kellelegi panna süüks tema seisukohta, sest siis oleks see pigem hinnanguline otsustus, mitte tõde (näide 22). Seega kui *keegi paneb kellelegi tema seisukohta süüks*, siis võib seda ühendit pidada tähendusrühma '(kellekski/millekski/mingisuguseks) arvama/pidama' kuuluvaks.

- (22) Kaugema ajaloo suhtes, mida neile **ei saa süüks panna**, on nad seisukohal: seda tuleb põhjata, et kaasaeg või lähema ajaloo inetus selle taustal parem välja näeks. (ILU 1990)

3.1.6. 'Tõrjuma'

Siin tähendusrühmas on (*kellegi/millegi*) *vastu panema* ühendid, mida seob tähendus 'tagasi ajama, tõrjuma'.

- (23) Kui ma ütlesin: tahhame sedda ehk sedda tehha, siis ta käskis teist tööd: kui ma arwasin sedda wisi, siis ta käskis teist wisi: kui ma **wasto pannin**, siis **panni** ta ka **wasto**, ja ütles: mis sa rägid wanna! sinna ei joua enam ühtegit tehha, minna pean keik tööd teggema, ja se eest hea ollema, mis sa siis purreled? – (VAKK, Luce 1807, 12)

Näites 23 ei ole kummalgi juhul välja toodud, kelle või mille vastu pannakse.

3.1.7. Emfaatiline tähendus

Mõnedes ühendites annab *panema*-verb neile mõjuva väljendusrikkuse – ekspressiivsuse. Neid näiteid esineb kõige rohkem tänapäeva keelekasutuses. Enamasti pärinevad need korpusest etTenTen.

Näite 25 puhul kasutatakse *panema*-verbi otseses löömise tähenduses. Sellega sarnane kasutusjuht, *hobuse pihta panema*, leidis juba ka 18. sajandil (Tomson 2014). Vaadates võrdlusena kollokatsiooni *naelapea pihta panema* (näide 24), on selles ekspressiivsust ja löömistähendust vähe, sest subjekti tahtelisus on mõnevõrra väiksem. Tavaliselt tundub tulemus tegijale endalegi tegevuse lõppedes üllatusena tulevat.

- (24) Kas siis **panin naelapea pihta** kellegile ja keegi tundis ennast puudutatuna! (www.pesa.ingliabi.ee)

Kollokatsioon *pika vihaga panema* (näide 26) ja verbiühend *ära panema* (näide 27) tähendavad ka kellegi löömist või kellelegi virutamist, kuid seda ülekandelises tähenduses. Näites 26 võib kollokatsiooni *pika vihaga panema* kasutamine olla ajendatud lause esimese poole väljendist *pika ninaga jätma*, st soovitakse leida sellega sarnaselt kõlav väljend. Kollokatsioon *pika vihaga panema* on tõenäoliselt moodustatud teise kollokatsiooni, *pika puuga ära panema*, eeskujul. Kollokatsiooni *pika puuga ära panema* leiab tänapäeva eesti meediakeelest tähenduses 'kellegi üle võitu või üleolekut saavutama, millegi poolest ületama' (Õim 2011: 57–58). Seega on kollokatsiooni *pika vihaga panema* kasutamisel näites 26 ilmselt tegu keelemänguga.

Verbiühendit *puusse panema* (näide 28) võiks samuti seostada löömisega, aga samal ajal ka alustamistähendusega (vt faasitähenduse kohta ptk 3.1.10).

- (25) Ja kui siis see ülbelt pikk "jaaaaaa" vastus tuli, siis mul viskas kell vedru välja **panin** paar korda ikkka tugevalt **rusikaga** ja ütlesin, et olgu parem viimane kord. (www.lapsemure.ee)
- (26) JK Tuleviku peatreener Marko Lelov: "Esimene mäng jättis Pärnu meid pika ninaga, seekord **paneme** meie neile **pika vihaga**." (www.fcflora.ee)
- (27) Seni teadis kogu Norra, et nende kestvusvalade sportlased on nii kõvad, et **paneivad** dopingust pungil venelastele, soomlastele ja teistele puhtalt **ära**. (ohtuleht.ee)
- (28) Suvel sai pärnus revalis lastud vahetada rihmad ja sellega kaasnev, et **pandi** seal millegiga **puusse**? (foorum.audiclub.ee)

Ühe grupi emfaatilisi väljendeid moodustavad '(alkoholi ja narkootilist ainet) manustama' tähenduses ühendid, mis vormiliselt esinevad kujul:

$S_{\text{osastav}} + \textit{panema}$

Siinse materjali hulgas on üheks selliseks näiteks *kanepit panema* (näide 29).

- (29) /...**panin** ka seda **kanepit** mitu aastat, ja järsku hakkas mälu streikima.../
(naistekas.delfi.ee)

Emfaatilisus on seotud ennekoike faasitähendusega (vt alajaotus 3.1.10), nt ühendites *naeru panema* (näide 30), *läbu panema* (näide 31) ja *pidu panema*, milles *panema*-verb ilmestab tegevuse laadi ja ühend tervikuna näitab tegevuse kestust.

- (30) Ülem selle miini otsa ei läinud, **pani** laia **naeru** ja küsis: õppe-puhkepaviljon... kes seal siis neid õppusi ja kellele läbi viivad? (ILU 1970)
- (31) Sellel sündmusel, et kellegi lapsed kus iganes **läbu panid**, ei tohiks olla uudiseväärtust.
(www.minut.ee)

3.1.8. * 'Asetama' ~ 'põhjustama' sildkonstruktsioonid

Asetamis- ja põhjustamistähendust kandvad sildkonstruktsioonid on esitatud alapunktides a–f. Need erinevad üksteisest tähendusnüansside ja vormi poolest.

a. * 'Asetama' ~ 'põhjustama'

Materjalis eristub asetamise/põhjustamise sildkonstruktsioon, mis väljendub kujul:

$S + \textit{alla} + \textit{panema}$

Siia kuuluvad näiteks *aresti alla panema* (näide 32), *sõjaseaduse alla panema* ja *kaitse alla panema*.

- (32) Trükiasjade inspektor Jansen seletas, et tema raamatud ülema trükivalitsuse ettekirjutuse käsul **aresti alla pannud**. (AJA 1910)

Näidet 32 (*aresti alla panema*) võib tõlgendada kui kujundlikku asetamist, mis tervikuna kannab põhjustamistähendust.

b. * 'Asetama' ~ 'põhjustama'

Sellesse rühma kuuluvad ühendid, mis näitavad mingi protsessi põhjustamist ja algust, nt *hääletusele panema* ja *liikvele panema* (näide 33). Vormiliselt esineb *panema*-verb

siin koos alaleütlevas käändes nimisõna või samas vormis kivilinenud määrsõnaga ($S_{all} / ADV_{-le} + panema$).

- (33) Kuigi siin ja seal tuleb kuuldawale ka pessimistlikke hääli, ei saa ometi keegi salata, et raamatuaasta osutus ajajärguks, mis **pani liikwele** laiemad hulgad ja trükisõna wastu äratas huwi ka neis ringkondades, kes seni sest olid möödunud tähelepanuta.
(AJA 1930)

Siia gruppi kuulub ka väljend *kaalule panema* (nt *elu kaalule panema*, *usaldust kaalule panema*). Selle rühma näited tähistavad kujundlikku asetamist, kuna need saab küsimustada üldisemalt: *kuhu panema*? Samal ajal on neis kõigis tajutav mingi protsessi põhjustamine ja algus. Näites 33 on selleks protsessiks laiemate hulkade aktiivseks muutumine. Näiteks ühendis *hääletusele panema* on hõlpsalt nähtav ka nominatiivis substantiiv *hääletus*. Seetõttu on selles ühendis kujundlikku asetamistähendust lihtsam tajuda kui ühendis *liikvele panema*.

c. * 'Asetama' ~ 'põhjustama'

See on sildkonstruktsioon, milles põhjustatakse midagi elusolendile. Vormiliselt esineb *panema*-verb siin koos sisseütlevas käändes nimisõnaga. Näiteks kuuluvad selle sildkonstruktsiooni alla niisugused väljendid nagu *teenistusse panema*, *ametisse panema* ja *tegevusse panema* (näide 34). Skemaatiliselt esineb see kujul:

$S_{ill} + panema$

- (34) Siin on **tegevusse pandud** kõik "Estonia" "nimed" opereti alal. (AJA 1930ndad)

Asetamistähendust on ühendis *tegevusse panema* võimalik tõlgendada seetõttu, et sarnaselt eelnevate sildkonstruktsioonidega (vt eelmised alajaotised a ja b) saab siingi esitada küsimuse: *kuhu panema*? Kui keegi *pannakse tegevusse*, siis põhjustatakse kellelegi mingi tegevus.

d. * 'Asetama' ~ 'põhjustama'

Panema-verb esineb koos sisseütlevas käändes nimisõnaga ka sellises konstruktsioonis, mille tähendus on tegevuse põhjustamine elutule asjale. Illatiivis nimisõna näitab siin

sihtkohta ja liikumisteed. Põhjustatakse elutu asjaga toimuv füüsiline protsess, nt *soola panema*, *pessu panema* ja *leekidesse panema* (näide 35). Skemaatiliselt esineb see sildkonstruktsioon kujul:

$S_{ill} + panema$

- (35) Öösel 4. ja 5. juuli wahel pääsis tuli Linde ja Uue uulitsa nurga pääl olewas Katarina Wassiljewna kahekordses puu majas teadmata põhjusel lahti, mis pea terve maja **leekidesse pani**. (AJA 1890)

Leekidesse panemise all mõeldakse seda, et miski põhjustas maja süttimise. Samal ajal on selles ühendis veel tajutav ka kujundlik asetamistähendus, st tuli pani maja leekidesse, ehkki selle peale ühendit tervikuna kasutades ilmselt ei mõelda.

e. * 'Asetama' ~ 'põhjustama'

Kui *panema*-verb esineb koos sisseütlevas käändes nimisõna või samas vormis kivilinenud määr sõnaga, siis võib see näidata ka mingi psüühilise seisundi põhjustamist, nt *kurbusesse panema*, *muresse panema* ja *purju panema*. Skemaatiliselt saab selle esitada kujul:

$S_{ill} / ADV_{-sse} + panema$

- (36) See võib Inglasi **muresse panna**, meid Sakslasi jätab ta külmaks, meie võime oodata, mis Wahemere küsimusega ühenduses olewad riigid teewad; lepingu järele on meil ainult Austria-Ungari pinda päälelangemise eest kaitseda. (AJA 1890)

Asetamistähenduse tõlgendus tuleb siin esile siis, kui küsida, kuhu kedagi pannakse (*pannakse muresse*). Psüühiliseks seisundiks saab näites 36 lugeda inglaste muresolekut, mis on põhjustatud kellegi või millegi poolt.

f * 'Asetama' ~ 'põhjustama'

Selliste ühenditega nagu näiteks *toime panema* ja *käiku panema* väljendatakse mingi ettevõtmise käivitamist või tegevuse läbiviimist. Selleks võib olla mõni pidu, näitus, aga ka uus bussiliin vms. Skemaatiliselt esineb see kujul:

S_{ill} / ADV_{-sse} + *panema*

Ühendi *toime panema* kasutuses paistab 1890. aastatest kuni tänapäevani kõigepealt silma selle rohke esinemus eeskätt ajakirjanduskeeles. Selle kolm kitsamat tähendust – ‘mingit üritust läbi viima’ (näide 37), ‘mingit toimingut läbi viima’ (näide 38) ja ‘kuritegu sooritama’ (näide 39) – saab koondada ühise laiemata tähenduse ‘(midagi) teostama’ alla. Üldistavalt võib öelda, et 19. ja 20. sajandi vahetusel oli domineeriv veel *toime panema* kasutus tähenduses ‘mingit üritust läbi viima’: *toime* pandi näiteks pidusid, näitusi ja näitemänguõhtuid. Nende kõrvale hakkas üha enam ilmuma teistsuguses tähenduses kasutusi – ühelt poolt tähendas *toime panema* nüüdsest tihedamini ka midagi neutraalsemat kui meelelahutus, nt võidi *toime* panna uurimisi või töötakistusi. 1930. aastateks on tähendus ‘mingit üritust läbi viima’ kadunud. 1930. aastate ajakirjandustekstides oli juba ülekaalus tähendus ‘kuritegu sooritama’, ehkki sellest harvemini leidub veel siiaamaani näiteid tähenduses ‘mingit toimingut läbi viima’.

- (37) Ühtlasi otsustati ka tulewalgi aastal suurt rahwapidu seltsi ajas **toime panna**. (AJA 1890)
- (38) Lõpulikult laadetakse laadud teated Liidu keßktoimekonnale, kus nad tähtsa ainekoguna võimaluse annavad suuremaid, üldiliseid uurimisi **toime panna**. (AJA 1910)
- (39) Möödunud aasta oktoobrikuus **pandi toime** murdvargus Riisipere ühiskaupluses, kust viidi ära saapaid, nahakaupu, sokke, sukki, kaks jalgratast ja muud kaupa, kokku 1536 kr. väärtuses. (AJA 1930)

3.1.9. ‘Tegevust või seisundit esile kutsuma’ (põhjustamistähendus)

Panema-põhjustamiskonstruktsiooni skeem on:

MÕJUTAJA (nominatiiv) + PANEMA-VERB (vormipiiranguid pole) + MÕJUTATAV (nominatiiv, genitiiv, partitiiv) + TULEMUSSITUATSIION (*ma*-infinitiiv).

Konstruktsiooni osalised on näites 40 järgmised: mõjutaja on *mõte*, mõjutatav *Jassi süda* ja tulemusseisund *iiveldama*.

- (40) Kas nad ei kõnele minust...? **pani** mõte Jassi südame **iiveldama**. (ILU 1936)

Siit järeldub, et kui näites 40 *pane*b mõte *südame iiveldama*, siis tulemussituatsioon on see, et *süda iiveldab*. Põhjustamiskonstruktsioonile on omane, et tulemussituatsioon kas toimub mõjutatavaga või on mõjutatav ise selle tegevuse tegija. Suurem osa materjali näiteid on läbipaistvad: tulemussituatsiooniks on see tegevus, mida *ma*-tegevusnimega esitatud verb väljendab. Ent nende kõrval on ahelverbid, näiteks verbiühend *maksma panema*, mis vormiliselt sobituvad sellesse konstruktsiooniskeemi küll hästi, aga sisuliselt ei ole kirjeldatud viisil läbipaistvad. Näiteks:

- (41) Maailmasõja aegu, 1917. a. loobuti sellest süsteemist, sest lootus saada küllalt patrioote, kes võtaks osa suurest heitlusest Euroopa lahinguväljul, nurjus, ja üldine **sõjawäeteenistuskohustus pandi maksma**. (AJA 1930)

Maksma panema kannab omaette tähendust 'arvestatav või ülekaalus olema, valitsema' (EKSS 2009b: 332). Et püsiühendilisus oleks hästi näha, saab seda võrrelda alloleva näitega, milles verb *maksma* esineb oma põhitähenduses 'millegi eest tasuma'.

- (42) Disney sai aru, et Hiinas pole lootustki **panna hiinlasi maksma kümnekordseid summasid DVD originaalkoopia eest**, kui piraatkoopia on saadaval enne originaali müügile tulekut. (etTenTen)

Seos asetamisega on olemas ka põhjustamiskonstruktsioonil. Eelnevalt näidati, et sildkonstruktsioonides, kus *panema*-verb esineb koos sisseütlevas käändes nimi- või määrsõnaga (vt ptk 3.1.8), kannab see nii asetamis- kui ka põhjustamistähendust.

Põhjustamistähendusega käib osaliselt kaasas ka määramistähendus. Kui mõjutatav on AGENT ehk tahteline tegija, siis otsustab tema põhjustatava sündmuse üle ehk ta on määraja. Kui aga midagi põhjustatakse tahtmatult – selliseks põhjustajaks võib mõnikord olla ka inimene, ent tüüpiliselt siiski mõni loom, elutu asi või asjaolu – siis ei ole põhjustaja selle sündmuse määraja.

Põhjustamistähenduse lähedust või kaugust asetamistähendusest kirjeldatakse jaotises 4.1.4.

3.1.10. 'Alustama', 'lõpetama', 'kestma' (faasitähendus)

Alustamistähendust kannab nii infinitiiviga konstruktsioon (näide 43) kui ka sisseütlevas käändes nimisõnaga konstruktsioon (näide 44). Infinitiiviga konstruktsioon esineb kujul:

Agent + V_{ma-inf} + *panema* (vormipiiranguid pole)

Sisseütlevas käändes nimisõnaga konstruktsioon esineb kujul:

Agent + *panema* (vormipiiranguid pole) + S_{ill}

Kui 16.–18. sajandi materjalis leidus (Tomson 2014) vaid üks alustamistähenduse näide, siis alates 19. sajandist on selliseid näiteid juba rohkem.

(43) Kui äraandmine selge oli, kihutati keset uulitsat kuulid nahasse ja **pandi putkama**. (AJA 1910)

(44) Wiimast lukku lõhkudes juhtunud tal äpardus, sest perenaene tulnud tuppa, aga nii kohe olnud ta aknast väljas ja **pannud** metsa. (AJA 1890)

(45) Pooljoostes **pani** sellega **avama** väravat. (ILU 1930)

Kui *ma*-infinitiiviga konstruktsioon võimaldab rõhutada, milline tegevus algab (näites 43 näitab *pandi putkama* pagemise algust), siis sisseütlevas käändes nimisõnaga konstruktsioonis on oluline koht, kuhu minnakse. Näites 44 on selleks kohaks mets. Näide 45 erineb näitest 43, kuna tegevus *avama* väljendab pigem eesmärki kui tegevusviisi. *Minema* ja *putkama* on neis konstruktsioonides kestvama tähendusega kui *avama*. Samuti erineb näide 45 näitest 44, kuna selles pole üheselt tähtis ei tegevus ega koht. Näites 44 on eesmärk *mets*, aga näites 45 nii tegevus *avama* kui ka objekt *värv* (mida võib siin tõlgendada ka kohana).

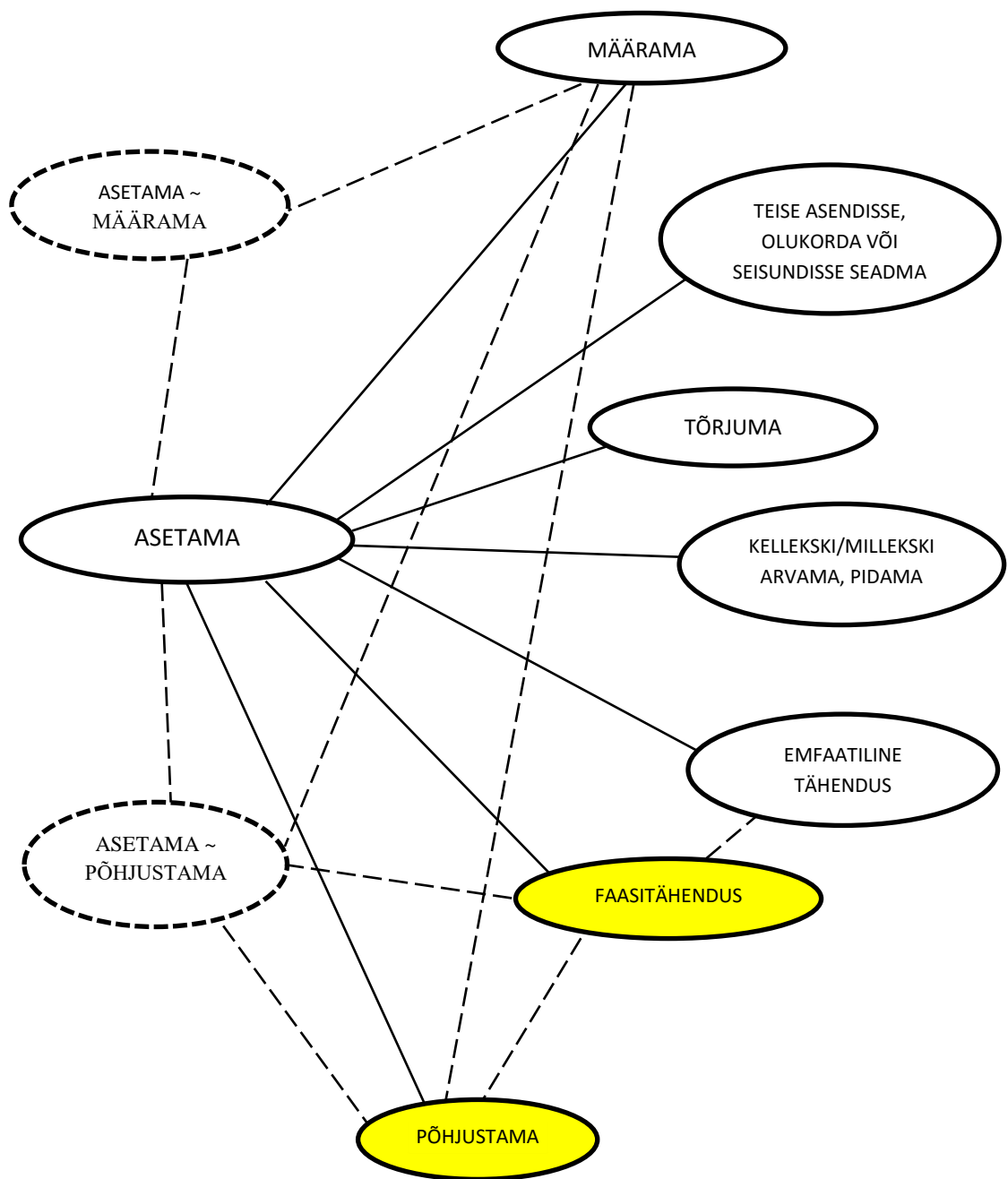
Samuti esineb lõpetamistähendus, näiteks *lõppakordi panema* (näide 46) ja *punkti panema*.

Agent + S_{gen/part} + *panema* (vormipiiranguid pole) (+ Patsient)

(46) Loominguline õhtu **pani** võimsa **lõppakordi** Moskva Kammerteatri külaskäiguetendustele Tallinnas. (AJA 1950)

Kestuse tähenduse näited (*naeru panema* ja *läbu panema*) on esitatud emfaatilise tähenduse alapeatükis 3.1.7, kuna nendes näidetes lisandub kestuse tähendusele ka emfaatiline tähendus.

Joonisel 1 on kujutatud moodustatud tähendusrühmad omavahelises suhtes.

Joonis 1. Moodustatud *panema*-verbi tähendusrühmad

Joonisel 1 on katkendliku joonega tähistatud sildkonstruktsioonid: 'asetama' ~ 'määrama'; 'asetama' ~ 'põhjustama'. Ülejäänud on põhitähendusrühmad, neist kollaseks värvitud on grammatilised tähendused. Katkendlikud jooned põhitähendusrühmade vahel näitavad samuti tähendusseoseid. *Panema*-verbi algne

tähendus 'asetama' on paigutatud keskele, et oleks hõlbus näha selle tähenduse seost kõikide teiste tähendustega.

3.2. *Panema*-verbi tähendusrühmade suurus ja verbiühendite sagedus

Kõikide kasutusjuhtude (2605) põhjal on tabelis 2 esitatud kolmel sajandil esinenud tähendusrühmade suurus protsentides ning absoluutarvuna on lisatud *panema*-verbi või selle ühendi esinemiskordade arv valimis.

Tabel 2. Sajandite võrdlev tabel *panema*-verbi tähendusrühmade suuruse kohta

Tähendus	19. sajandi I pool		1890.–1990. aastad		Alates aastast 2000	
	Hulk absoluut-arvuna	Rühma suurus %	Hulk absoluut-arvuna	Rühma suurus %	Hulk absoluut-arvuna	Rühma suurus %
'asetama' lihtverbina /kollokatsioonina	144 / 6	63	308 / 27	46,8	122 / 6	45,7
'asetama' verbiühendina / ülekandelise tähendusega verbiühendina	70/ 85		225 / 203		68 / 28	
'teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma' / kollokatsioonina / ülekandelise tähendusega verbiühendina	38 / 1	8,1	96 / 5/1	6,2	47 / 1	9,8
'asetama' ~ 'määrama' sildkonstruktsioon	7	1,4	24	1,5	13	2,7
'määrama'	14	2,9	114	7	47	9,6
'(kellekski/millekski /mingisuguseks) arvama, pidama'	47	9,7	38	2,3	2	0,4
'tõrjuma'	15	3,1	27	1,7	2	0,4
'asetama'~ 'põhjustama' sildkonstruktsioon	16	3,3	254	15,6	64	13,1
põhjustamistähendus	41	8,5	251	15,4	68	13,9
faasitähendus	-		56	3,4	11	2,2
emfaatiline	-		2	0,1	11	2,2
Kokku	484	100	1631	100	490	100

Tähendusrühmade suurused 1890. aastate ja 20. sajandi erinevate kümnendite kohta on välja toodud lisas 1. Samuti on lisas 1 kirjas kõik materjalis esinenud *panema*-verbi ühendid 19.–21. sajandil.

Tabelist 2 on näha, et kõige suurema osa *panema*-verbi tähendustest moodustab asetamistähendus. Ka 16.–18. sajandil oli asetamistähenduse osakaal kõige suurem (16.–17. sajandil 47% ja 18. sajandil 63%) (Tomson 2014). 19. sajandi I poolel on asetamistähenduse osakaal samuti 63% ning 1890.–1990. aastatel ja 21. sajandil väiksem, umbes pool kõikidest kasutusjuhtudest.

Tähendusrühma 'teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma' suurus ei ole sajandite lõikes oluliselt muutunud, jäädes 6,2% ja 9,8% vahele. Teistest leksikaalsetest tähendustest on määramistähenduse osakaal aja jooksul suurenenud (tänapäeval 9,6%), kuid tähendusklassi '(kellekski/millekski/mingisuguseks) arvama, pidama' osakaal vähenenud (tänapäeval 0,4%). Tõrjumistähendus ei ole eriti sage, moodustades kõikidest tähendusest erinevatel aegadel vaid keskeltläbi paar protsenti.

'Asetama ~ määrama' sildkonstruktsioon esineb 'asetama ~ põhjustama' sildkonstruktsiooniga võrreldes harvem, igal vaadeldaval ajajärgul on selle osakaal umbes kaks protsenti. 'Asetama ~ põhjustama' sildkonstruktsiooni sagedus on 1890.–1990. aastatel ja tänapäeval oluliselt suurenenud, võrreldes 19. sajandi I poolega.

1890.–1990. aastatel (15,4%) ja tänapäeval (13,9%) on ka grammatilise põhjustamistähenduse osakaal võrreldes 19. sajandi I poolega mõnevõrra suurenenud. Põhjustamistähenduse osakaal oli ka 19. sajandi I poolel peaaegu kümnendik kõigist tähendustest – 8,5%. Suuremat erinevust võib näha võrreldes 18. sajandiga, mil põhjustamiskonstruktsioone oli kirjakeeles vaid 2% kõikidest analüüsitud kasutusjuhtudest (Tomson 2014). Kui 19. sajandil ei leidunud näiteid faasitähenduse kohta, siis 1890.–1990. aastatel oli neid vastavalt 3,4% ja 2,2%.

Emfaatilisest tähendusest saab rääkida alles 1890.–1990. aastate kirjakeeles, kuigi siinse töö materjalis oli ainult kaks sellest perioodist pärit emfaatilist tähendust kandva *panema*-verbi kasutusjuhtu. Rohkem leiab selles tähenduses näiteid alles tänapäevasest keelekasutusest (2,2%).

Sagedused Sketch Engine'i põhjal

Sketch Engine'i kaudu leitakse sagedused eesmärgiga anda kvantitatiivsele analüüsile laiem mõõde. Käsu *collocation* abil on võimalik leida sagedasemaid sõnade koosinemisi. Sõnade koosinemise sagedusi on võimalik kuvada erinevate näitajate ja statistikute alusel. Üheks võimaluseks on reastada kollokaadid päringu *cooccurrence count* põhjal. See otsing aga sisaldab palju koosinemisi näiteks kirjavahemärkide ja sidesõnadega. Lisaks on Sketch Engine'is sellised statistikud, nagu näiteks *Candidate Count*, *T-score*, *MI* ja *LogDice*. Nende puhul ei pea sõnad kõrvuti asetsema, vaid otsing tehakse nii, et arvesse võetakse kummaltki poolt kuni viis sõna. Siinses töös on arvestatud statistilist näitajat *logDice* ja võrreldud seda *cooccurrence count*'iga.

LogDice-statistiku väljatöötamisel on võetud arvesse täpsemaid detaile – see ei arvesta mitte ainult ranget sõnade koosinemise sagedust, vaid arvestab ka ühendi iga sõna sagedust eraldi selles positsioonis (Rychly 2008).

Tabel 3. Sagedasemad *panema*-verbiga koosinevad sõnad *logDice*-statistiku põhjal korpuses etTenTen (2013)

<u>logDice</u>		
<u>P</u> <u>N</u>	kirja	10.230
<u>P</u> <u>N</u>	tähele	10.093
<u>P</u> <u>N</u>	paika	9.794
<u>P</u> <u>N</u>	kinni	9.644
<u>P</u> <u>N</u>	kokku	9.461
<u>P</u> <u>N</u>	peale	9.280
<u>P</u> <u>N</u>	proovile	8.996
<u>P</u> <u>N</u>	mõtlemale	8.941
<u>P</u> <u>N</u>	alla	8.847
<u>P</u> <u>N</u>	siis	8.792
<u>P</u> <u>N</u>	sisse	8.756
<u>P</u> <u>N</u>	oma	8.736
<u>P</u> <u>N</u>	üles	8.706
<u>P</u> <u>N</u>	sinna	8.573
<u>P</u> <u>N</u>	tööle	8.528
<u>P</u> <u>N</u>	selga	8.402

Tabelist 3 on näha, et leksikaalseid tähendusi kandvad ühendid (*tähele panema*, *paika panema*, *kinni panema*, *kokku panema*, *peale panema*, *alla panema*, *sisse panema*,

üles panema ja *selga panema*) ja sildkonstruktsioonide rühma kuuluvad verbiühendid (*kirja panema*, *proovile panema* ja *tööle panema*) on sagedasemad kui grammatilised konstruktsioonid. Kõige sagedamini esinev põhjustamistähendusega konstruktsioon on *mõtlemata panema*. Kuigi tulemuste hulgas on ka need, mis võivad olla lihtsalt *mõtlemata* ja *panema* lähestikused koosinemised, on suuremas osas siiski tegu kausatiivikonstruktsioonidega. Seda on Sketch Engine'is näha, kui need kasutusjuhud avada ja neid sirvida (tabelis tähe P all).

Seda tabelit Sketch Engine'is uurides ilmnes, et järgmised sagedasemad *panema*-verbiga koos esinevad *ma*-infinitiivid on *käima*, *põlema* ja *imestama*. Nende vahele mahub aga veel umbes kümme leksikaalse tähendusega ühendit või sildkonstruktsiooni.

Lisas 2 on esitatud otsingu tulemus *cooccurrence count* põhjal. Sealt on näha ka esinemiste absoluutarvud. Kui näiteks verbiühend *kirja panema* esineb etTenTen (2013) korpuses 12 301 korda, siis *mõtlemata panema* konstruktsioon 4805 korda.

LogDice-statistiku ja *cooccurrence count* kaudu saadud tulemustes olid sagedasemad ühendid suures osas samad. Tabeli 3 ja lisa 2 põhjal võib järeldada, et *panema*-verbi grammatilised konstruktsioonid ei esine küll nii sageli kui muud *panema*-verbi ühendid, aga siiski võib ka *ma*-infintiiviga konstruktsioone üsna sagedasteks lugeda.

Mõnest verbiühendist Sketch Engine'i sõnavisandi põhjal

Sketch Engine'is on võimalik moodustada ka sõnavisandeid (ingl *Word Sketch*). *Panema*-verbi sõnavisand on esitatud lisas 3. Sõnavisandites kuvatakse kõrvuti asetsevad sõnad, mille tõttu tuleb esile erinevusi eelnevalt leitud *logDice*-statistiku abil saadud sagedustega. Näiteks on kõrvuti asetsedes kõige sagedam ühendverb *kokku panema*, aga lisakriteeriumeid (nt ka seda, et verbiühendi osiste vahel asuvad teised sõnad) arvestava *logDice*'iga on sagedasem hoopis ühendverb *kinni panema*. Esitatud sõnavisandist saab lisaks välja tuua mõne ühendi, mida siinse töö põhimaterjalis vähe leidis või mis üldse esile ei tulnud.

Sõnavisandi põhjal esineb korpuses Estonian NC 1078 korral ühend *proovile panema*, mille võib esile tuua just selle suure esinemissageduse tõttu juba ainuüksi kõrvuti asetsedes.

- (47) Muuseumis leiab lisategevust ka erinäoliste mängude näol, milles **pannakse proovile** lapse tähelepanuvõime, loogika ning kiirus. (etTenTen)

Sageli esinev ühend on ka *pihta panema* 'varastama, näppama' (esineb 306 korral), mille tähenduses on lisaks kujundlikkusele ka emfaatilisust. Nt

- (48) Minap see olingi, kes läbi aastate keldrist ja sahvrast kõiksugu kraami **pihta pani**. (etTenTen)

Kõrvuti asetsevatest ühenditest tuleb sõnavisandis esile ka verbiühend *paberile panema*, esinedes 225 korral (näide 49). Kui *paberile pannakse* näiteks *lause*, siis kannab see kasutus veel otsest tähendust, kuid *mõtet paberile pannes* muutub ühendi tähendus juba kujundlikumaks. Veel 20. sajandi algul kasutati siin sisseütlevat käänat, s.t *mõtteavaldusi pandi* hoopis *paberisse*.

- (49) Üks asi on lihtsalt omavahel juttu ajada, aga kui sa mõtte ikka **paberile paned**, siis eeldab see ka asja läbimõtlemit. (etTenTen)

Alustamistähendusega verbiühenditest saab tänu sõnavisandile sagedaseks nimetada veel sellised ühendid nagu *putket panema* ja *jooksu panema*. Verbiühend *putket panema* (näide 50) esineb väljendverbide rühmas 12 korral.

- (50) /.../ siis võivad küll vabalt **putket panna** kui rotid lekkivalt laevalt ja ei pea neid miski kinni. (etTenTen)

Verbiühend *jooksu panema* on veel sagedasem, esinedes 208 korral. Sõna *jooks* kannab ka juba nimisõnana tegevuse tähendust.

- (51) Vargad **paneivad** **jooksu** ning neile järele jõudmiseks tuleb kulutada nappe ressursse. (etTenTen)

Lisaks võib sõnavisandi tulemusi vaadata kui selliste kõrvuti asetsevate sõnade kollokatsioonide, mis ei pea tingimata moodustama tähendustervikut. Näiteks tuleb siit välja, et kõige sagedasem *panema*-verbiga koos esinev subjekt on *inimene*.

4. Grammatiliste konstruktsioonide analüüs konstruktsiooni-grammatika ja -semantika põhjal

Siinne peatükk annab ülevaate *panema*-verbi neist grammatilistest konstruktsioonidest, millesse kuulub peale *panema*-verbi ka teine, infiniitne verb (*ma*-infinitiivi vormis). Põhjustamiskonstruktsioonid moodustavad neist enamiku, aga lisaks on ka alustamis- ja lõpetamiskonstruktsioone. Faasitähendusega konstruktsioonidest, nagu näiteks *pidu panema*, oli juttu teises peatükis.

Analüüsitakse grammatilisi konstruktsioone kirjakeele erinevatest perioodidest, milleks on 19. sajandi esimene pool, 1890. aastad, 1910. aastad, 1930. aastad, 1950. aastad, 1970. aastad, 1990. aastad ja tänapäev. Enamik kvantitatiivseid võrdlusi tehakse kolme pikema perioodi vahel: 19. sajandi I pool, 1890.–1990. aastad ja tänapäev. Näidete arv neist aegadest on erinev. Varasemast ajast (19. sajand kuni 1970. aastad) analüüsitakse vaid neid kausatiivikonstruktsiooni näiteid, mis leidsid valimis, mille põhjal moodustati *panema*-verbi tähendusrühmad. Tänapäevaste näidete hulgast on võetud rohkem konstruktsioone. Varasemast perioodist analüüsitakse 292 ja tänapäevast ligikaudu 500 grammatilise konstruktsiooni näidet. Konstruktsiooni põhitüüpide määramisel saab arvesse võtta siiski mõnevõrra vähem kasutusjuhte, sest mõne näite kohta pole kõik semantilised osalised teada.

4.1. Põhjustamiskonstruktsioon

Igas põhjustamiskonstruktsioonis määratakse järgneva:

1. Kas **mõjutaja** on AGENT või JÕUD?
2. Kas **mõjutatav** on KOGEJA, PATSIENT või TEEMA?
3. Kas **tulemussündmuse verb** on transitiivne ehk sihiline või intransitiivne ehk sihitu?
4. Kas **tulemussündmus** on SEISUND, TEGEVUS, SOORITUS, SAAVUTUS või PROTSESS?
5. Kas **kohaargument** esineb ja kas see on konstruktsioonis kohustuslik või mitte?

6. Arutlus, kui lähedal on füüsilisele asetamistähendusele sündmus tervikuna, jääb suuremas osas teoreetiliseks, kuid seda tehakse siiski konkreetsete näidete varal ja seotakse ka kohaargumendi teemaga.

7. *Panema*-verbi vorm (pööre, aeg, kõneviis, tegumood, kõneliik (jaatus/eitus))

Nende üksikküsimuste analüüsi tulemusel saab esitada *panema*-põhjustamiskonstruktsiooni sagedasemad tüübid.

4.1.1. Mõjutaja

Mõjutajad võib liigitada AGENDIKS ja JÕUKS. Robert D. Van Valini järgi (2001: 24) on AGENT tüüpiliselt elusolend, kes tegutseb tavaliselt kavatsuslikult. Sellises Van Valini näitelauses nagu *Sam tappis kogemata naabri* on *Sam* ikkagi AGENT, kuigi ta ei kavatsenud oma tegevust. Siinse töö materjalis on mõned sellised laused, milles inimene või inimgrupp paneb endale teadmatult, st samuti ilma kavatsuseta, kedagi midagi tegema (näiteks võib sellist mõju põhjustada mõni selle inimese või inimgrupi iseloomujoon või tegevus) – sellised mõjutajad on loetud JÕU alla. JÕU rolli on arvestanud nt Thomas E. Payne (2006: 105), kes esitleb oma näitelausetes JÕUNA nt *tuult*. Siinses materjalis on JÕUNA vaadeldud üsna laia mõjutajate ringi, millesse kuuluvad lisaks loodusjõududele ka konkreetsed asjad, nagu nt *toit*, *ravim* ja *pump*, ning mitmesugused abstraktsed nähtused, nagu nt *mõte*, *motiiv*, *kartus* jms. Seega on erinevate autorite käsitluste põhjal ja siinsest materjalist lähtuvalt moodustatud analüüsi jaoks sobiv mõjutajarollide liigitus.

Mõnikord on mõjutaja ka mõni terviklik asjaolu. Näiteks näitelauses 52 on mõjutaja olukord, et *põletatud savimaterjalist oli esitatud vaid mõni vaas ja üks serviis*. See on loetud JÕU rolliks.

- (52) **Põletatud savimaterjalist oli esitatud vaid mõni vaas ja üks serviis**, mis *pane**b mõtisklema* mitte niivõrra selle üle, mida nägime näitusel savitööde alalt, kui selle üle, mida võinuksime seal näha, kui isetegevusala eest vastutavad asutised ja nende asutiste juhid pisutki rohkem hoolt osutaksid. (AJA 1950)

Vormiliselt pole mõjutava asjaoluga lause alati relatiivlause, vaid siisugusele pikalt kirjeldatud asjaolule võib tervikuna viidata ka asesõna *see*. Näiteks lauses 53 ei peeta silmas mitte seda, et talv paneb südamed jäätama, vaid seda, et kogu teadmine

eesolevast raskest talvest pani südamed jäätama, niisiis peetakse silmas olukorda. Mõjutaja on selles lauses asjaolu *tööinimestel seisis raske talv ukse ees*.

(53) Aga **tööinimestel seisis raske talv ukse ees**, see pani südamed jäätama. (ILU 1950)

4.1.2. Mõjutatav

Mõjutatava semantiline roll võib olla PATSIENT, TEEMA või KOGEJA. Van Valin (2001: 24; 27) nimetab PATSIENDIKS sellist entiteeti, kes või mis on mingis seisundis või kelle/mille seisund muutub. Seisundis olemise näitena esitab ta lause *Lind on surnud*, aga seisundimuutus toimub siis, kui *lind sureb*. TEEMAST räägitakse siis, kui entiteet asetseb kusagil või tema asukoht muutub. KOGEJA semantiline roll on seotud entiteedi tajumise, emotsioonide ja kognitsiooniga.

Tihti on mõjutatav vormiliselt üldisikuline ja esineb sellisena koos tegusõnaga *imestama*, näiteks lauses 54.

(54) Lutsu toredaid karaktereid jälgides, tema mahlakat huumorit, vaimukalt muhedaid ütlemissi kuulates **pane** **imestama** Oskar Lutsu nime puudumine meie kutseliste teatrite afišsidelt juba pikemat aega pärast Panso „Kevadet,, Noorsooteatris. (AJA 1970)

Mõjutatav esineb nominatiivis (näide 55), genitiivis (näide 56) või partitiivis (näide 57).

(55) Punane vahuvein paneb **inimesed** kiiresti rääkima! (Koondkorpus)

(56) Aga siin on ta jälle tulnud kuumalt elama, pannud kihama **laisema voolu** ja kohisema kaugele üle kodumaa raja. (1930 AJA)

(57) See peaks **neid** mõtlema panema.

4.1.3. Tulemussündmus

Verbi transitiivsus

Üks võimalus verbe liigitada lähtub sellest, kas need saavad esineda intransitiivlauses, transitiivlauses või mõlemas. Näiteks ladina keeles on kõik verbid rangelt kas sihilised või sihitud, mis tähendab seda, et sama tegusõna ei saa esineda nii intransitiivses kui ka transitiivses lauses, vaid ainult ühes neist. Enamikus keeltes, näiteks inglise keeles, on lisaks rangelt sihilistele ja sihitutele verbidele olemas ambitransitiivsed ehk labiilsed

verbid, mis võivad esineda mõlemas lausetüübis. Mõnes keeles on liigitus veelgi täpsem, jagades ambitransitiivsed verbid omakorda allrühmadeks. (Dixon, Aikhenvald 2000: 4–5) Kuigi ka eesti keeles on palju labiilseid verbe (Kehayov, Vihman 2014), jagan selles analüüsis tegusõnad kaheks, võttes aluseks üldisema liigituse, et transitiivsed verbid esinevad harilikult koos sihitisega ja intransitiivsed verbid ilma sihitiseta. Selliselt on verbide liigitus esitatud näiteks „Eesti keele grammatikas“ (1993: 46–47). Verbid nagu näiteks *elama*, *magama* ja *jooksma*, mis harvadel juhtudel esinevad ka transitiivses lauses (nt *inimväärset elu elama*, *magusat und magama*, *kilomeetrit jooksmat*), on loetud siiski intransitiivseteks. Sellise verbide liigitusega kaasneb mõningane subjektiivsus, kuna tuleb otsustada transitiivsuse või intransitiivsuse tavalisuse üle. Piiripealseid juhtusid on siiski vähe ning paljude verbide kohta leidub varasemas kirjanduses (nt „Eesti keele grammatikas“ (1993: 46–47) ja „Eesti keele käsiraamatus“ (2007: 472)) kindel määratlus.

Siinse materjali *panema*-kausatiivikonstruktsiooni *ma*-infinitiivis verbide seas esineb rohkem intransitiivsete kui transitiivsete verbide näiteid. Transitiivseid verbe on kolme sajandi näidete hulgas kasutatud 31 protsendil ja intransitiivsed 69 protsendil juhtudest.

Tulemusündmuse semantilised rollid

Kuna verbid ei ole oma olemuse tõttu täiesti ühemõtteliselt rühmadesse jagatavad, siis võib nende liigitamise kohta leida erinevaid käsitlusi. Verbe saab liigitada väga detailselt, nagu seda on inglise keele tegusõnade kohta teinud näiteks Beth Levin (1993). Levini esitatud 57 verbirühma sisaldavad veel ka allrühmasid. Tuues siinkohal paar näidet, on eraldi verbiklassiks loetud ilmastikuverbid (nt *tormama*) ja kommunikatsiooniverbid, sh kommunikeerumise vahendiga seotud verbe (nt *faksima*). (Levin 1993: 202, 206, 276) Zeno Vendler (1957) on vastupidiselt jaganud verbid ainult neljaks rühmaks ja tema situatsioonitüüpide käsitlus ongi siinse liigituse põhialus. Lisaks tuginetakse Reet Kasiku (2015) verbimoodustuse käsitlusele. Kuigi Vendleri ja Kasiku verbiliigitus on tehtud erinevatelt alustelt, on nende mõlema detailsed tegusõnaklasside kirjeldused ja rohked verbinäited aidanud teha siinse töö otsustusi erinevate verbide kuuluvuse suhtes. Näiteks saab eesti keele jäljendusverbide puhul eeskuju võtta just eesti keele verbide käsitlusest. Laiemalt püütakse hoida nelja suure

situatsioonitüübi ideed, lisades sellele siiski eraldi viienda, PROTSESSI rühma. Soome keele verbe on liigitanud Anneli Pajunen (1999). Ka tema ja Levini liigitus on siinse materjali rühmadesse jagamisel abiks.

Zeno Vendler on jaganud situatsioonid TEGEVUSTEKS (ingl *activities*), SEISUNDITEKS (ingl *states*), SAAVUTUSTEKS (ingl *achievements*) ja SOORITUSTEKS (ingl *accomplishments*). PROTSESSI mõistet kasutab Vendler TEGEVUSE ja SOORITUSE jaoks, ent teeb seda harva. Situatsioonitüüpide piiritlemiseks on võimalik teha kontrollkatseid. Kuna see liigitus on algselt loodud inglise keele verbide kohta, siis eristamaks TEGEVUSI ja SEISUNDEID, saab esitada küsimuse *What are you doing?* (eesti keeles *Mis sa (praegu) teed?*). TEGEVUSTE puhul on võimalik vastata näiteks *I am running* (eesti keeles *Ma (praegu) jooksen*), aga SEISUNDITE puhul ei saa moodustada lauset **I am knowing* (eesti keeles **Ma (praegu) tean*). (Vendler 1957) Eesti keeles võiks selle lähedaseks tõlkimiseks kasutada ka progressiivi, kus näiteks *maksma*-verbi puhul ei saa öelda **Lilled on vähe maksmas*. Selles kontekstis on *maksma* seega sihitu seisundiverb. (Pajusalu 2009: 66) Vendleri näidete puhul saaks öelda: *Ma olen jooksmas*, aga mitte **Ma olen teadmas*.

TEGEVUSED on küll ajas toimuvad situatsioonid, aga nende kestus pole kindel. Kui TEGEVUS lõpeb tulemusega, näiteks väljendites nagu *miili jooksmas* või *ringi joonistamas*, siis nimetatakse seda SOORITUSEKS. SAAVUTUSED on seotud ühe kindla hetkega. Näiteks on SAAVUTUS *jooksu võitmine*, kuna *võitmine* märgib sündmusprotsessis konkreetset ajahetke, mitte pikaajast sündmust. SEISUNDITE ja SAAVUTUSTE eristamiseks saab samuti esitada kontrollküsimusi: *kui kaua?* ja *millal?* Küsimusele *Millal sa mäetippu jõudsid?* (SAAVUTUS) vastatakse, osutades kindlale ajahetkele, nt *Keskööl*. Kui aga küsida millegi kohta *Kui kaua sa sellesse uskunud oled?* (SEISUND), siis nimetatakse perioodi, näiteks *Alates ajast, mil olin seitsmeaastane*. (Vendler 1957)

Selgelt eristatavatele näidetele lisaks leidub piiripealseid kasutusjuhtusid. Näiteks saaks eelnevale toetudes *lahenduse saamise* liigitada SAAVUTUSTE alla, kuna see toimub tavaliselt ühel kindlal ajahetkel. Lauses *Mul kulus lahenduse saamiseks kolm tundi* on aga täpsustatud periood, mistõttu tuleks see situatsioon siiski SOORITUSEKS lugeda. Seega ei määrata situatsioonitüpe ilma kontekstita. Näiteks loetakse

suitsetamine lauses *Kas sa praegusel hetkel suitsetad?* TEGEVUSEKS, aga lauses *Kas sa (üleüldiselt) suitsetad?* SEISUNDIKS. Isegi sellistel verbidel, mis peaaegu alati kuuluvad mingisse kindlasse situatsioonitüüpi, võib olla erandlikke kasutusjuhte. Näiteks arvatakse verb *teadma* peaaegu alati seisundiverbide hulka, aga olukorras, kus keegi jutustab sõnadega *Siis ma äkitselt teadsin*, tõlgendub see pigem SAAVUTUSE kui SEISUNDINA. (Vendler 1957)

Panema-kausatiivikonstruktsioon ise piirab SOORITUSTE ja SAAVUTUSTE esinemist, sest see konstruktsioon tervikuna ei saa väljendada lõpetatud tegevust. Näiteks kui tegusõna *plahvatama* on üldiselt momentaanne sündmus, siis konstruktsioonil endal, nt *Ta paneb pommi plahvatama*, on laiem ajaline mõõde. Situatsioonitüübid määratakse siin *ma*-infinitiivis verbile, mitte konstruktsioonile tervikuna. Näiteks *plahvatama* loetakse SAAVUTUSEKS.

Reet Kasik rühmitab kompleksverbe moodustustähenduse alusel. Moodustustähenduse määrab ühelt poolt see, millist sündmust märgib verbiliide (nt *-ne* sõnas *pimenema*) või liitverbi põhiosa (nt *võimlema* sõnas *vesivõimlema*), teiselt poolt see, millisesse mõiste- ja tähenduskategooriasse sõna tuletise alussõnast või liitverbi laiendosast olenevalt loetakse. Ühe ja sama liite abil saab tavaliselt tuletada erineva moodustustähendusega verbe. Selles käsitluses on laiemate klassidena selgitatud põhjustamisverbide, enesekohaste verbide, muutmis-, muutumis-, oleku-, vahendi- ja jälgendusverbide olemust. Neile lisanduvad veel mõned kitsamad moodustustähenduste klassid. Tuletusliite või liitverbi laiendosaga saab rõhutada ka sündmuse korduvust (nt *käratsema*), hetkelisust (nt *hüüatama*) ja intensiivsust (nt *ületähtsustama*). (Kasik 2015: 108–144)

Siinse töö materjali tulemusündmuste verbid on jagatud viide klassi: TEGEVUSED, SEISUNDID, PROTSESSID, SOORITUSED ja SAAVUTUSED. Liigituses arvestatakse järgmisi kriteeriume (sulgudes on toodud autor, kellelele on vastava kriteeriumi määratlemisel tuginetud):

1) TEGEVUSE puhul:

- TEGEVUSE korral saab kontrollküsimusele *Mida oled tegemas?* vastata nt *Olen suusatamas*, aga mitte *Olen uskumas*. (Vendler 1957)

- TEGEVUS moodustub tulemuslikest faasidest, mis üksteisele ajas järgnevad. See ei pea olema lõpuni jõudnud. (Vendler 1957)
- Siinses liigituses kuulub TEGEVUSE alla enamik muutmisverbidest. (Kasik 2015)

2) SEISUNDI puhul:

- Pole muutust. (Vendler 1957)
- Siinses liigituses kuulub SEISUNDI alla enamik olekuverbidest. (Kasik 2015)
- SEISUNDITEKS loen ka sellised sündmused, kus toimub küll midagi silmale nähtavat ja osaliselt liikuvat (st valgusosakeste liikumine), nt *särama* või *helkima*, aga samal ajal ei kaasne nende sündmustega nii suuri füüsikalisi muutusi nagu nt protsessis *põlema*.
- SEISUNDIKS loen ka sellised liikumised, kus pole tervikobjekti edasiminekut, vaid liikumine toimub edasi-tagasi, nt *kõikuma* ja *raplema*.

3) PROTSESSI puhul: (viimased kolm punkti on otsustatud kõikide materjali põhjal tekkinud rühmade kõrvutamisel ja võrdlemisel)

- Toimub astmeline muutus. Vendler toob näitena verbi *yellowing* (eesti keeles *kolletama*) (Vendler 1957)
- Siinses liigituses kuulub PROTSESSI alla enamik muutumisverbidest. Näiteks on muutumisprotsessi tulemus asi (nt *pragunema*, tulemus *pragu*) või omadus (nt *ägenema*, tulemus *äge*). (Kasik 2015)
- PROTSESIKS on siinses liigituses loetud ka elutu objektiga toimuvad helilised sündmused, nt *kohisema* ja *põrisema*. Reet Kasik liigitab sellised tegusõnad jäljendusverbide alla (Kasik 2015: 134). Kui näiteks *mets kohiseb*, siis pole kohin enam ainuüksi metsa omadus, vaid kohin saavutab iseseisvuse, kaigub kaugemale.
- Anneli Pajunen käsitleb füsioloogilisi SEISUNDEID ja PROTSESSE koos, aga toob välja nende alla kuuluvate erinevate verbirühmade omadusi (Pajunen 1999: 63–65). Reaktsiooniverbid, nagu nt *nutma*, *naerma*, *ahhetama*, loen siinses jaotuses füsioloogiliste PROTSESSIDE hulka, ehkki neis on ka SEISUNDILE iseloomulikku.
- PROTSESS on ka selline sündmus, milles miski liigub millegi mõjul edasi, nt *lendlema* ja *libisema*.

- PROTSESS on millegi sisene füüsikaline või keemiline sündmus, nt *lõõmama*, *õhetama* ja *kihisema*.

4) SOORITUSTE puhul:

- TEGEVUS lõpeb tulemusega. (Vendler 1957) Näiteks on verbiühendis *kokku kaapima* kaapimise kui TEGEVUSE tulemuseks see, et midagi on kokku kaabitud.

5) SAAVUTUSTE puhul:

- SAAVUTUS on hetkeline sündmus ehk seotud selle ajahetkega, mil mingile tulemusele jõutakse. (Vendler 1957)

Sellest liigitusest selgub, et piirid kahe kategooria vahel on tihti sujuvate üleminekutega. Kui näiteks jätta välja PROTSESSI mõiste nagu Vendleri põhiliigituses (kus ta aga laiemates selgitustes räägib ikkagi PROTSESSIST) (1957), siis tekiks määratlemise küsimus suure hulga verbide puhul. Vendleri järgi (1957: 150) on PROTSESS pigem TEGEVUSE või SOORITUSE lähedane sündmus. Siinse töö näidetes on deskriptiivsete sõnade mitmekesisuse tõttu ühemõttelist piiri keeruline tõmmata just PROTSESSI ja SEISUNDI vahele (nt verbi *nutma* kohta).

4.1.4. Terviksündmuse kaugus asetamistähendusest ja kohaargumendi mõju konstruktsiooni tähendusele

Ajalooliselt on *ma*-infinitiiv olnud illatiivi vorm. Infinitiividel on latiivne (*da*-infinitiivi puhul) või illatiivne päritolu mari keelele lähedastes sugulaskeeltes, mordva ja läänemere keeltes. Näiteks soome *kirjoittamaan*, eesti *kirjutama* < **kirjaittamazeñ*. (Ariste 1954: 45–46)

Eelnevast ajendatuna võiks olla mõttekas vaadata, kui lähedal on füüsilisele asetamistähendusele sündmus tervikuna. Selle üle otsustamiseks olen koostanud kolmeastmelise skaala, mille järgi on sündmus

- asetamisele lähedal – kui on olemas kohaargument ja/või kui tulemussündmus on otsene sündmus, milles mõjutatav ei liigu paigalt, nt *panen ta istuma*
- keskmine – agendiga laused, kus tulemussündmus on TEGEVUS, nt *panen ta liikuma*

- asetamisest kaugel – abstraktsed (agendiga laused, kus tulemusündmus on SEISUND (nt *panen ta nutma*); laused, kus esineb mittekavatsuslik mõjutaja (nt *muusika paneb kaasa laulma*)

Kuna näitelausetes ei ole alati tegemist kõige prototüüpsemate juhtudega (nagu esitatud eelnevas jaotuses), siis kujuneks ka tulemus osalt subjektiivseks. Näiteks kui *keegi paneb kedagi rääkima*, siis on sündmus tervikuna asetamisele küll lähemal kui lauses *panen ta nutma* (kuna viimases lauses ei ole põhjustaja sündmuse määraja, aga esimeses lauses on), aga isegi kui proovida kõik juhud jaotusraamidesse asetada, siis jääb ikkagi piiripealseid juhtumeid. See jaotus on esitatud ühe võimalusena analüüsida sündmuse kaugust asetamistähendusest, kuid arvestada tuleb seejuures teadmisega, et pigem paigutuvad need näited skaalale, millele võib paigutada erineva arvu jaotisi.

Konstruktioonilise polüseemia järgi (vt lk 10–11) võivad sündmuse toimumise nüansid küll mõnevõrra erineda, aga keskseks jääb ikkagi põhitähendus. Näiteks kui *panna kedagi mõtlema*, siis võib mõjutaja teha seda kavatsuslikult või mittekavatsuslikult, st kedagi saab käskida millestki mõelda, aga näiteks mõni inimene või olukord võib iseenesestlikult mõjuda viisil, et keegi tema või selle üle mõtleb. Mõlemad kasutusjuhud kannavad põhjustamistähendust.

Asetamistähendusele lähedal või kaugel oleku üle otsustamisel osutub määravaks ka kohaargument, olgugi et see pole konstruktsioonis kohustuslik. Kui vaadata sedasama näidet *panen ta nutma*, siis pole selles asetamisega mingit ilmset seost. Lisades sellele aga kohaargumendi, nt *akna alla*, st *panen ta akna alla nutma*, muutub esmatajutavaks asetamistähendus. Põhjus on selles, et lause tegija on teadlik AGENT. Seega põhjusel, et kohaargument võib nii palju tähendustervikut mõjutada, tuleks seda siiski konstruktsioonis arvesse võtta. Enamikus näidetes, milles esineb kohaargument, ei ole see kohustuslik konstruktsiooni osa. See tähendab, et kui kohaargument ära jätta, siis ei muuda see oluliselt lause sisu. Näiteks lauses 58 ei ole sisulise arusaadavuse seisukohalt määrav, millisesse kohta pronoomeniga *ta* väljendatud PATSIENT istuma pannakse.

- (58) Ommas õ'ues piddas ta kí.nni, wiis tedda sülles túppa ja **panni pe.ngi peäle istuma**.
(Suve Jaan 1841)

Sellest erinevalt on näites 59 oluline, et Lilli pannakse just nurka seisma, mis annab juurde lisatähenduse, et Lilli on midagi valesti teinud. Kui ta pandaks seisma näiteks akna juurde, siis ei tähendaks see tingimata karistamist.

- (59) Ja kui võõras proua ära oli läinud, pahandas ema väga ja **pani** Lilli **nurka seisma**, et ta kahetseks. (ILU 1910)

Istuma-verbiga ei leidu siinses materjalis sellist näidet, kus kohaargument osutuks mõistmisel vajalikuks. *Istuma*-verbi kasutatakse ka täiesti ilma kohaargumendita, mis tähendab sellisel juhul vangistamist (näide 60). Selle mõistmisele aitab kaasa lausekontekst tervikuna. Verbi *istuma* üks põhitähendus on 'vabadusekaotust kandma, vangistatud olema', nt lausetes *Selle teo eest, pärast võidakse ta mitmeks aastaks istuma panna* ja *Ta istub juba viiendat aastat*. (EKSS 2009a: 636)

- (60) Pärast Hansseni teadet kutsuti need kolm meest tagasi Moskvasse, kus kaks hiljem hukati ja üks **pandi istuma**.

4.1.5. Sagedasemad *panema*-verbi põhjustamiskonstruktsiooni tüübid

Panema-verbi põhjustamiskonstruktsiooni tüübid on saadud selle konstruktsiooni semantiliste osaliste (mõjutaja, mõjutatav ja tulemussündmus) ning vormi kombinatsioonidena. Kõik võimalikud konstruktsiooni semantilised rollid on esitatud järgneval skeemil:

MÕJUTAJA (AGENT või JÕUD) – **MÕJUTATAV** (PATSIENT, TEEMA või KOGEJA) – **TULEMUSSÜNDMUS** (TEGEVUS, SEISUND, PROTSESS, SOORITUS või SAAVUTUS)

Ühe osa materjalist moodustavad laused, milles ei ole mõjutajat või mõjutatavat eksplitsiitselt esitatud. Neid lauseid võetakse arvesse küll muudes analüüsi osades, nt *panema*-verbi vormi analüüsil, aga mitte konstruktsioonide põhitüüpide määramisel. Näiteks ei ole mõjutaja teada lauses (61). Selles lauses on kasutatud umbisikulist tegumoodi, st mõjutaja on umbisik ega ole öeldud, kes *rauga külanõukogu juhtima pani*.

- (61) "Näh, mis siin kõik hädaga ei tehta, - mind, tõntsi silmanägemisega rauka, **pandi** külanõukogu juhtima." (ILU 1950)

Mõjutatavat ei ole nimetatud näiteks lauses (62). Kui sisuliselt võib oletada, et toimuv paneb selles lauses küsima kirjutajat (*mina*-isikut), siis otseselt pole seda välja öeldud.

- (62) Toimuv paneb küsima, mida mina saan teha teisiti, et minu lapsega seda ei juhtuks?
(Koondkorpus)

Panema-kausatiivikonstruktsiooni põhitüüpide määramisel sai pärast semantiliseks analüüsiks sobimatute lausete väljaarvamist arvesse võtta 458 kasutusjuhtu. Kuna erinevatest perioodidest on analüüsitud erinev arv *panema*-kausatiivikonstruktsiooni kasutusjuhte (33 näidet on pärit 19. sajandi I poolest, 122 aastatest 1890–1980 ja 303 alates 1990. aastatest kuni tänapäevani), siis näitavad esitatud konstruktsioonitüübid kogu vaadeldava perioodi üldtulemusi. Teoreetiliselt võiks esineda 30 erinevat konstruktsioonitüüpi, kuid üheksa neist ei esinenud ühtegi korda. Seega jääb alles 21 võimalikku konstruktsioonitüüpi. Neist kuus esines alla ühel protsendil kasutusjuhtudest (AGENT-TEEMA-PROTSESS, JÕUD-PATSIENT-SOORITUS, JÕUD-TEEMA-PROTSESS, AGENT-KOGEJA-PROTSESS, JÕUD-KOGEJA-PROTSESS ja JÕUD-TEEMA-SOORITUS) ja neid pole tabelisse 4 märgitud.

Tabelis 4 on esitatud sagedasemad konstruktsioonitüübid. Esinemissagedus protsentides näitab konstruktsioonitüübi kohta seda, milline on selle osakaal kõikide materjalis leiduvate konstruktsioonitüüpide seas, milles oli võimalik semantiliste osaliste rollid määrata.

Tabel 4. *Panema*-verbi võimalikud põhjustamiskonstruktsiooni tüübid ja nende sagedus

Konstruktsioonitüüp	Esinemissagedus absoluutarvudes	Esinemissagedus protsentides
AGENT-PATSIENT-PROTSESS	72	15,7
JÕUD-PATSIENT-PROTSESS	68	14,8
AGENT-PATSIENT-TEGEVUS	58	12,7
AGENT-PATSIENT-SEISUND	55	12
JÕUD-PATSIENT-SEISUND	37	8,1
JÕUD-KOGEJA-SEISUND	32	7

Konstruksioonitüüp	Esinemissagedus absoluutarvudes	Esinemissagedus protsentides
JÕUD-PATSIENT-TEGEVUS	32	7
JÕUD-PATSIENT-SAAVUTUS	18	4
AGENT-TEEMA-SEISUND	17	3,7
AGENT-KOGEJA-SEISUND	13	2,8
AGENT-TEEMA-TEGEVUS	10	2,2
JÕUD-TEEMA-TEGEVUS	10	2,2
JÕUD-TEEMA-SEISUND	9	2
JÕUD-KOGEJA-SAAVUTUS	6	1,3
AGENT-PATSIENT-SAAVUTUS	5	1,1

Tabelist 4 selgub, et *panema*-kausatiivikonstruktsioon on semantiliselt mitmekesine, kuid mõned semantiliste osaliste kombinatsioonid esinevad sagedamini kui teised. Järgnevalt esitatakse 12 kõige sagedamini esinevat põhjustamiskonstruktsiooni tüüpi vastavalt nende konstruktsioonide grammatikale (vorm) ja semantikale (osalejate semantilised rollid). Näitelauses on subjektile ja mõjutajale tõmmatud alla üks joon ning objektile ja mõjutatavale kaks joont. *Panema*-verb on kirjutatud paksema kirjaga ning *ma*-infinitiivis tulemussündmus kaldkirjas. Sellisel viisil on konstruktsioonide osalisi märkinud nt Pille Penjam, kelle doktoritöös on eesti kirjakeele *da*- ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonide hulgas käsitletud ka kausatiivikonstruktsiooni (Penjam 2008).

Sagedamini esinevad *panema*-kausatiivikonstruktsiooni tüübid on:

1. VORM	<u>subjekt</u>	v_1^{panema}	<u>objekt</u>	v_2^{ma}
TÄHENDUS	<u>agent</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>protsess</i>

Selliseid kasutusjuhte, milles kavatsuslikult tegutsev AGENT põhjustab elus või eluta PATSIENDIGA toimuva protsessilise sündmuse, esineb siinse töö materjali hulgas kõige rohkem (15,7%). Suuremas osas on mõjutatav selles konstruktsioonitüübis elutu PATSIENT, näiteks *võib keegi panna kohvi keema, tule põlema* vms.

(63) **Panin** ilusti seened *hapnema*, eks siis annan teada kuidas välja tuli. (etTenTen)

Lauses 63 on AGENT (mõjutaja) *mina*, PATSIENT (mõjutatav) *seened* ja PROTSESS (tulemussündmus) *hapnema*. Verbi *hapnema* korral on tajutavad ajas toimuvad muutused, st seened muutuvad aja jooksul hapnemise tulemusel. Kõik PROTSESSID ei ole nii selged, st neis pole muutus samm-sammult edenev, vaid võib olla püsivamate omadustega. Nii kuuluvadki siia rühma ka näiteks sellised laused, kus *keegi paneb midagi käima*, nt võidakse käima panna mõni koht.

AGENT tegutseb ise, st ta ei edasta ülesannet kellegi teise kaudu. AGENT võib ka tulemussündmuses osaleda, nt *kui poolkaitsja paneb mängu käima*, siis ta osaleb mängus ka ise, aga enamasti AGENT siiski selles konstruktsioonitüübis tulemussündmuses ei osale. AGENT kontrollib mõjutatavaga toimuvat, ja kuna enamasti on mõjutatav elutu objekt, siis ei saa tal olla tahet millegi tegemiseks.

2. VORM	<u>subjekt</u>	v_1^{panema}	<u>objekt</u>	v_2^{ma}
TÄHENDUS	<u>jõud</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>protsess</i>

Sageduselt järgmist konstruktsioonitüüpi esineb 14,8%-l kõikidest analüüsitud põhjustamiskonstruktsiooni juhtudest. Kui mõjutaja on JÕUD, siis enamikul juhtudest JÕUD ise tulemussündmuses ei osale. Näiteks lauses 64 on soojus küll JÕUKS, aga pungade paisumises see otseselt ei osale. Niiviisi võib veel näiteks *vesi puid hallitama*, *õhk põski õhetama* või *varandus päid keema panna*.

(64) Ilus kewadene päike hiilgas taewast maha ja täitis maailma soojaga, mis puude pungad paisuma pani ja rohu wainutel ja heinamaadel kaunisti haljendama meelitas. (AJA 1890)

Eelnevatest näidetest erinevalt jääb tulemussündmusesse osalema näiteks *kisa*, kui *see laasi helisema paneb*, sest laaned helisevadki seeläbi kisast.

JÕUD ise ei saa kavatsuslikult tegutseda, ehkki on üksikuid näiteid, milles JÕUD on inimesega seotud ja võib osaliselt agendilaadselt kavatsuslikkusele viidata, nt *silmavaade* või *ükskõiksus*. Tüüpilised JÕUD aga ei ole võimelised kavatsema ega tee tulemuse saavutamiseks ka pingutusi. JÕUD enamasti lihtsalt on olemas ja seetõttu toimub ka tulemussündmus iseeneslikult. Kui elutu PATSIENT on täielikult JÕUST

mõjutatud ega saa sündmust kontrollida, siis elus PATSIENT saaks mõnel juhul endaga toimuvat kontrollida. Näiteks kui mingi JÕUD *pane*b *kedagi mõtlema*, siis ei pruugi see JÕUD olla nii tugev, et mõjutatav ei saaks kaaluda teist varianti kui sellest tingitud mõtlemine.

3.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>agent</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>tegevus</i>

Selles konstruktsioonitüübis (12,7%) on PATSIENT elusolend, tüüpiliselt inimene. PATSIENT saab endale suunatud mõjutatust kontrollida sel määral, kui suur mõju on AGENDIL. Näiteks lausest 65 ei selgu, *mil viisil neid rääkima pannakse*, ja seega ei saa ka teada, mil määral see PATSIENDILE mõju avaldaks.

(65) „Ja kuidas sa nad siis *rääkima* **paneksid**?“ (ILU 1970)

Võib oletada, et PATSIENTI saaks mõjutada viisil, mis paneks ta rääkima kas kõik vajaliku, osa sellest või üldse mitte midagi. Oluline on ka PATSIENDI enda tahe midagi teha.

AGENT tegutseb kavatsuslikult ega tee tavaliselt oma eesmärgi PATSIENTI mõjutada teoks kellegi teise kaudu.

4.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>agent</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>seisund</i>

Kui kavatsuslikult tegutsev AGENT *pane*b elus või elutu PATSIENDI mingisse SEISUNDISSE, siis tähendab see, et tulemussündmus on midagi püsivat ja muutumatut. AGENT ise ei ole tulemussündmuse osaline. PATSIENDIL võib olla tahe sellesse seisundisse sattuda või mitte. Selliseid lauseid, milles elusolend pannakse mingisse seisundisse (nagu ka näide 66), on vähem kui elutu PATSIENDIGA näiteid.

(66) Kõik algab sellest, et ratsanik **peab** hobuse end *austama* ja kuulama **panema**.
(etTenTen)

Selle rühma teeb suureks (esineb 12%-l juhtudest) verbiühend *maksma panema*. Näiteks *võib minister panna korra maksma*, st 'kehtima'.

5.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>jõud</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>seisund</i>

Seda tüüpi konstruktsiooni esineb 8,1%-l juhtudest. Mingisse SEISUNDISSE võib PATSIENDI viia ka JÕUD. JÕUL saab olla mõju, mis paneb elusa PATSIENDI näiteks *midagi eelistama, milleski kahtlema* või *millessegi kuidagi suhtuma*. Selline sündmus toimub üldjoontes iseeneslikult – JÕUD ei saa kuidagi pingutada ega PATSIENDI sundida.

- (67) Suurem likviidsus **pane** korterite hinna enam *sõltuma* majanduse hüpetest ja põrgetest. (Koondkorpus)

Näites 67 kandub JÕU (*suurem likviidsus*) mõju elutule PATSIENDILE (*korterite hind*). Suuremas osas ei ole selle rühma elutud PATSIENDID aga mitte abstraktsed nähtused nagu *hind*, vaid mingid füüsilised asjad, nt *võib tuul panna heinamaa lainetama* ehk mingisugusesse püsivasse seisundisse.

6.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>jõud</u>	põhjustama	<u>kogaja</u>	<i>seisund</i>

Kuigi selles konstruktsioonitüübis (7%) ei ole JÕUD kavatsuslik põhjustaja ega saa elutu olendina või nähtusena olla huvitatud millegi põhjustamisest, siis ometigi on tema mõju ka eesmärgipärase tegutsemiseta nii suur, et tavaliselt puudub KOGEJAL kontroll sündmuse üle.

- (68) Nagu teisigi lääneriike **pane** britte muretsema elanikkonna vananemine - juba viie aasta pärast ületab pensionäride arv alla 16-aastaste laste oma. (Koondkorpus)

Kui miski paneb kedagi näiteks *kuidagi tundma, imestama, kartma* või *muretsema* (näide 68), siis oleneb mõjutatava tahe SEISUNDI iseloomust – kartmise seisundis ei taheta olla, aga imestamise seisundis võib ka tahta olla.

7.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>jõud</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>tegevus</i>

Selle konstruktsioonitüübi osakaal on 7% analüüsitud kasutusjuhtudest. Enamik selle tüübi näiteid käib elus PATSIENDI kohta, kuna tavaliselt osalevad tegevuses elusolendid.

Näites 69 on JÕUKS *ravim*, *mis paneb valgud töötama*. Inimest mõjutava JÕUNA leidub materjalis näiteks *vein*, *mis paneb kiiresti rääkima*. Kui mitte vaadata lähemalt ravimi valmistamise eesmärki, siis ravim iseenesest ei kavatse midagi, seega on tulemusündmus saavutatud juhuslikult.

- (69) Tuleb leida ravim, mis kas suunaks keha selliseid valke rohkem tootma või **paneks** olemasolevad valgud tugevamalt *töötama*. (Koondkorpus)

8.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>jõud</u>	põhjustama	<u>patsient</u>	<i>saavutus</i>

SAAVUTUS näitab lõplikku tulemust ja seostub kindla saavutamise hetkega. Sellest asjaolust tulenevalt peab ka JÕUD olema tugev. Näiteks selline tulemuslik tegevus nagu *lākatamine* näites 70 toimub hetkeliselt, olenemata sellest, kas mõjutatav tahab või ei taha seda tegevust teha. Seega puudub mõjutataval sündmuse üle kontroll.

- (70) Emalt jo tundsid kanget wāawli haiso, mis hakkas Peetri ninnasse, ja **panni** tedda *lākkatama*; agga Kappar naeris tedda hästi. (VAKK, Schüdlöffel 1843, 46)

Võrreldes eelmise kahe konstruktsioonitüübiga esineb seda tüüpi vähem, neljal protsendil juhtudest.

9.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>agent</u>	põhjustama	<u>teema</u>	<i>seisund</i>

Selle konstruktsioonitüübi (3,7%) moodustavad ainult need kasutusjuhud, milles tulemusündmus on asendiverb: *istuma* või *seisma*.

- (71) Siis lambrine kedab heina pibbri, ehk ka koi-+ +rohhud, kommellid, mündid, ning muud hea haisoga rohhud, ning **panneb** sedda kedust pallawalt, raandaga lamba ninna alla *seisma*, kattab siis ühhe tihhe ride ülle lamba pea ja ülle selle raanda, et se aur, mis sest kedussest ülles+ +tauseb, lamba ninnase lähheb. (VAKK, Jordan 1840, 63)

Näites 71 muudetakse *keeduse* asukohta. AGENT on siin otsene tegutseja, kes kavatsuslikult põhjustab mõjutatava seisundi. Kui mõjutatav on mingi ese, siis on selles konstruktsioonis selgelt tajutav ka asetamistähendus. Mõnes näites on mõjutatav aga

näiteks mõni ettevõtte, mis pannakse seisma. Sel juhul on kasutus kujundlikum, kuid AGENDI olulisemad kriteeriumid selles konstruktsioonitüübis, st kavatsuslik tegutsemine ja tulemuse saavutamiseks pingutamine, jäävad kehtima.

10.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>agent</u>	põhjustama	<u>koguja</u>	<i>seisund</i>

Sellist konstruktsioonitüüpi esineb 2,8%-l analüüsitud juhtudest. Kui AGENT tegutseb eesmärgipäraselt nagu lauses 72, siis see tähendab, et ta teeb tulemuse saavutamiseks ühtlasi ka pingutusi.

(72) „Kui ta **pane** kedagi saalis *tundma*, mõtlema laval toimunule enda kogemuste kaudu, siis see on teatrit tehes mu ainus ja ülim eesmärk,“ selgitab ta. (etTenTen)

AGENDIKS loetakse ka erinevaid asutusi või institutsioone, kuna need hõlmavad rühma kavatsuslikult tegutsevaid inimesi, ning AGENDIKS on siinses töös arvatud ka nende vastu võetud otsused ja seadused. Nii on ka selles rühmas mõni näide, milles seisundi põhjustab seadus või otsus, nt võib seadus või otsus inimesi muretseda, imestama või nõrdima panna.

11.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>jõud</u>	põhjustama	<u>teema</u>	<i>tegevus</i>

Nii nagu näites 73, kuuluvadki sellesse konstruktsioonitüübi rühma (2,2%) sellised kasutusjuhud, milles tulemussündmus on kas lihtsalt liikumine või mingil viisil liikumine, näiteks sõitmine või jooksmine, st ruumis sihipärane asukoha muutmine. Allolevas näites on JÕUD tuul, mis võib olla lihtsalt sündmuse algataja, aga võib olla ka oluline faktor kogu sündmuse vältel. Selle juures ei osale tuul aga ise kuidagi jää liikumises.

(73) Ohtu suurendab tuul, mis **võib** jää liikuma **panna**. (Koondkorpus)

12.	VORM	<u>subjekt</u>	V_1^{panema}	<u>objekt</u>	V_2^{ma}
	TÄHENDUS	<u>agent</u>	põhjustama	<u>teema</u>	<i>tegevus</i>

Sellist konstruktsioonitüüpi, kus mõjutaja saab kavatsuslikult mõne elus või elutu olendi panna tegutsema nii, et see vahetab ruumis oma asukohta, esineb materjalis 2,2%-l juhtudest. Kui mõjutatav on elutu olend, siis ei saa sellisel mõjutataval olla temaga toimuva sündmuse üle mingit kontrolli, nt kui *mängija paneb palli liikuma*. Tavaliselt ei kontrolli sündmust ka elusolend, ehkki tal oleks selleks suurem võimalus. Elus mõjutatava kohta leidub materjalis näide *balletirühmast, mis pannakse liikuma*.

- (74) Siin jättis ta lauad ja pingid peaaegu puutumata, kiskus aga selle eest oma kaasõpilaste raamatutest lehed välja, tegi paberist kuulisid, kastis need tindi sisse ja **pani** neid salamahti sõrmede abil igale poole *lendama*, kus mõni inimese pääluu märgiks ees juhtus olema. (AJA 1890)

4.1.6. *Panema*-verbi vorm põhjustamiskonstruktsioonis

Finiitse verbi vormi analüüsimisel määratakse iga kasutusjuhu puhul *panema*-verbi pööre, aeg, kõneviis, tegumood ja kõneliik (tabel 5). Välja tuuakse ka see, kui palju esineb *panema*-verb *ma*- või *da*-infinitiivis ja kui palju leidub adjektiivsena kasutatud partitsiipe (nt *maksma pandud kord*). Verbivormide kvantitatiivsel analüüsil on arvestatud ka ahelverbe, nagu nt *maksma panema*. Kuigi siin on määratud verbi vorm kogu verbivormistiku paradigmat arvestades, siis eesmärk pole mitte niivõrd kõikide detailide väljatoomine, kuivõrd laiem ülevaade, et välja selgitada, kas mõned *panema*-verbi vormid on põhjustamiskonstruktsioonis domineerivamad kui teised.

Tabel 5. *Panema*-verbi grammatilised kategooriad

		19. sajandi I pool (%)	1890ndad– 1970ndad (%)	1990ndad– tänapäev (%)
Tegumood	personaal	88	76	90
	impersonaal	12	24	10
Kõneviis	kindel	88	95	93
	kaudne	6	1	-
	tingiv	3	2	5
	käskiv	3	2	2
Arv	ainsus	91	80	82
	mitmus	9	20	18
Pööre	1. pööre	9	7	5
	2. pööre	-	5	3
	3. pööre	91	88	92
Aeg	mitteminevik	34	31	68
	minevik	66	69	32
Kõneliik	jaatav	95	95	95
	eitav	5	5	5

Tabelis 5 on esitatud andmed, millises tegumoes, kõneviisis, arvus, pöördes, ajas ja kõneliigis esineb *panema*-verb kolmel ajajärgul: 19. sajandi I poolel, 1890.–1970. aastatel ja 1990. aastatest kuni tänapäevani. Tabelist on näha, et üldiselt esineb *panema*-verb põhjustamiskonstruktsioonis enamikul juhtudel personaalis, kindlas kõneviisis, ainsuses, 3. pöördes ja jaatavas kõnes. Ajakategoorias seevastu ei ole sageduse poolest esil kumbki aeg. Aluseks on võetud vastandus mitteminevik : minevik (Erelt 2013: 91), sest paljudel siinse materjali juhtudel on verbivormi sarnasuse tõttu keeruline öelda, kas mõeldakse olevikku või tulevikku. Preesensina on vormistatud ka käsud, ehkki need on alati tulevikku suunatud (Erelt 2013: 133). Selge tuleviku väljendamine avaldub *saama*-tuleviku puhul, nagu näites 75, aga neid näiteid on siinsete lausete hulgas vähe.

- (75) Üht tänuväärt uuendust raudteedel on teede minister nõuaks võtnud sisse seada ja nimelt, et lähemate kohtade pääl odavamad edasi-tagasi sõidu piletid aasta läbi **saavad maksma pandud**, nagu neid praegu suve aegadel siin ja säääl on olnud. (AJA 1890)

Minevikuvorme ei ole samuti täpsemalt eristatud, ehkki tegelikult leidub lihtmineviku näidete kõrval harvadel juhtudel ka täisminevikku.

Infinitiivid, partitsiibid ja gerundiiv. Lisaks on kõikide perioodide materjali hulgas nii *da*- kui ka *ma*-infinitiive, ehkki suurem osa infiniitvormidest on *da*-infinitiivid. Nende perioodide *panema*-kausatiivikonstruktsioonide koguarvu lõikes esineb *panema*-verb neis 19. sajandi I poolel infiniitvina 7% sealsetest juhtudest, 1890.–1970. aastatel 22% juhtudest ja alates 1990. aastatest 31% juhtudest. Partitsiibina esineb *panema*-verb enim 1890.–1970. aastatel, ehkki ka siis vaid 6% juhtudest. Gerundiivina esineb *panema*-verb põhjustamiskonstruktsioonis harva – ainult mõnel üksikul juhul, sealjuures 19. sajandi I poolel mitte kordagi. Seega on *panema*-verbi esinemine infiniitvina kausatiivikonstruktsioonis aja jooksul sagenenud, kuid teiste käändeliste vormide osakaal on väike. Domineerivad siiski *panema*-verbi pöördelised vormid.

4.2. Alustamis- ja lõpetamiskonstruktsioon

ma-infinitiiviga alustamis- ja lõpetamiskonstruktsioone esineb põhjustamiskonstruktsioonidega võrreldes harva. Lisaks peatükis 3.1.10 toodud *putkama panema*

näitele esineb kahel korral *minema panema* fraas ja viiel korral *hakkama panema* fraas. Konstruksiooni *hakkama panema* skeemi saab esitada kujul:

MÕJUTAJA (agent) + *panema*_(vormipiiranguid pole) + MÕJUTATAV_(nom, gen, part) + verb_(ma-infinitiiv)

Selle skeem sarnaneb põhjustamiskonstruksiooni skeemiga ja ka tähendus on osaliselt põhjustamisega seotud. Kui midagi alustatakse või lõpetatakse, siis on selle põhjustanud mõjutaja. Fraasi *hakkama panema* kasutatakse erinevates tähendustes. Näites 76 kannab see alustamistähendust 'millekski/midagi valmis seadma', näidetes 77 ja 78 lõpetamistähendust 'ära raiskama' (näide 77) / 'ära sööma/jooma' (näide 78).

(76) Kohe **pani rohud ja rihmad hakkama**. (AJA 1970)

(77) **Pannakse** aga jälle **hunnik maksumaksja pappi hakkama**. (Koondkorpus)

(78) Eile õhtul tulin linna tagasi ja **panime** sõbraga **uue õlleportsu hakkama**. (etTenTen)

Näites 76 seatakse eelseisva sündmuse jaoks töökorda *rohud ja rihmad*. Ahelverbil *hakkama panema* 'äraraiskamise' ning 'ärasöömise ja -joomise' tähenduses on kokkuvõttes sarnane tähendus – midagi kulutatakse ära. Tavaliselt on kulutatavaks raha, nagu näites 77. Piiripealsem juhtum on EKSS-is (2009a: 429) toodud näide, milles *pannakse hakkama sigaretipakk*. Osaliselt sarnaneb see näitega 78, milles midagi tarbitakse, aga kuna sigaret pole ei söök ega jook, siis sobiks see pigem üldise kulutamise tähenduse alla.

„Eesti keele seletavas sõnaraamatus“ (2009a: 429) on välja toodud veel kaks tähendust: 'maha müüma, maha sokutama' (*Too aga õunad linna, küll ma nad turul hakkama panen*) ja 'millegagi algust tegema' (*Kuulnud, et külalised tulekul, pani pererahvas süldi ja õlle hakkama*). Nende tähendustega kasutusjuhte siinses materjalis ei leidu.

Minema panema fraas sarnaneb *putkama panema* fraasiga (skeem esitatud jaotises 3.1.10), milles erinevalt *hakkama panema* fraasist ei esine objekti. Sündmuses osaleja on subjekt. Näites 79 on subjektiks *pätid* ja näites 80 *see*. Sellistesse lausetesse saab

lisada erinevaid määruseid, siinsetes näidetes on nendeks kohamäärus *läbi akna* ja viisimäärus *vuhh-vuhh*.

(79) „Tagasi tulles ütles politsei, et **pätt pani läbi akna minema**,“ jätkas ta. (Koondkorpus)

(80) **See pani vuhh-vuhh minema**, mina olin varsti tühi. (Tasakaalus korpus)

ma-infinitiiviga lõpetamiskonstruktsiooni näide on ka fraas *huugama panema* (näide 81). Sellel on samuti kujundlik tähendus nagu ka fraasil *hakkama panema*. Materjali põhjal võib näha tendentsi, et alustamiskonstruktsiooni *ma*-infinitiiv on läbipaistvama tähendusega, st väljendab otsesõnu, mida tegema hakatakse.

(81) Mis kord see teil üldse on, kui mingi kultuuriametnik saab kaheksa miljonit lihtsalt kasiinodes **huugama panna!** (Estonian NC)

Seega, *ma*-infinitiiviga konstruktsioonide seas on faasitähendusest esindatud alustamis- ja lõpetamistähendus, aga mitte kestustähendus. Vormiliselt leidub kausatiivikonstruktsiooniga sarnane näide *keegi paneb midagi hakkama/huugama*, aga ka sellest mõnevõrra erinev vaid agendist, *panema*-verbist ja *ma*-infinitiivis verbist koosnev (*keegi paneb minema/putkama vms*) konstruktsioon.

Alustamis- ja lõpetamistähenduse määratlus grammatiseerumisahelas

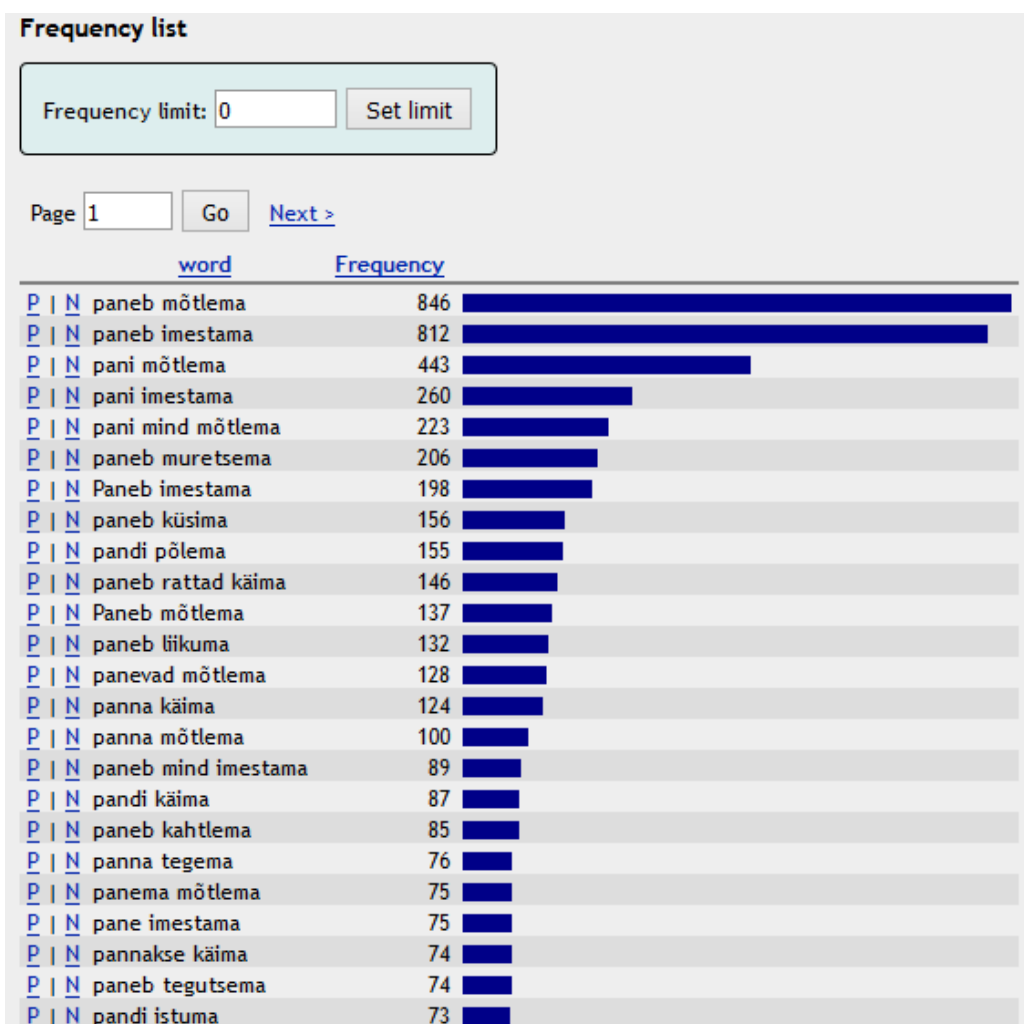
Nagu eespool kirjeldatud (vt jaotis 3.1.10 ja lisa 1), on peale *ma*-infinitiiviga alustamis- ja lõpetamistähendust kandvate kasutusjuhtude ka teistsuguse vormiga ühendeid, näiteks väljendverbid *algust panema* ja *punkti panema*. Nende alustamiskonstruktsioonide seas aga, mis koosnevad *panema*-verbist ja *ma*-infinitiivi vormis tegusõnast, on tegelikult ainult mõned verbid, mis sellesse äraminekule osutavasse tähendusstruktuuri sobituvad, nt *minema panema*, *ajama panema*, *plagama panema*. Faasitähendus tuleneb nendel juhtudel verbiühendist tervikuna. *Panema*-verb ise on neis ahelverbides emfaatilisuse kandja. Piret Piiraja (2010) on uurinud situatsiooni algust väljendavat tegusõna *hakkama*, mis vastupidiselt kombineerub ahelverbis väga paljude erinevate verbidega.

Seega ei saa *panema*-verbi sisaldvaid algust väljendavaid ahelverbe pidada produktiivseks ega grammatiseerumises kaugemale jõudnuks. Alustamis- ja

lõpetamistähendust väljendavad *panema*-verbi kasutusjuhud esinevad pigem harva ning needki varieeruvad vormiliselt – sellel põhjusel ei tulnud materjalist ka välja, et alustamistähendus oleks mingil viisil põhjustamistähendusest välja kasvanud või vastupidi. Need *panema*-verbi kasutused on võinud kujuneda teineteisest sõltumatult.

4.3. *Panema*-kausatiivi kasutusjuhtude sagedused Sketch Engine'i põhjal

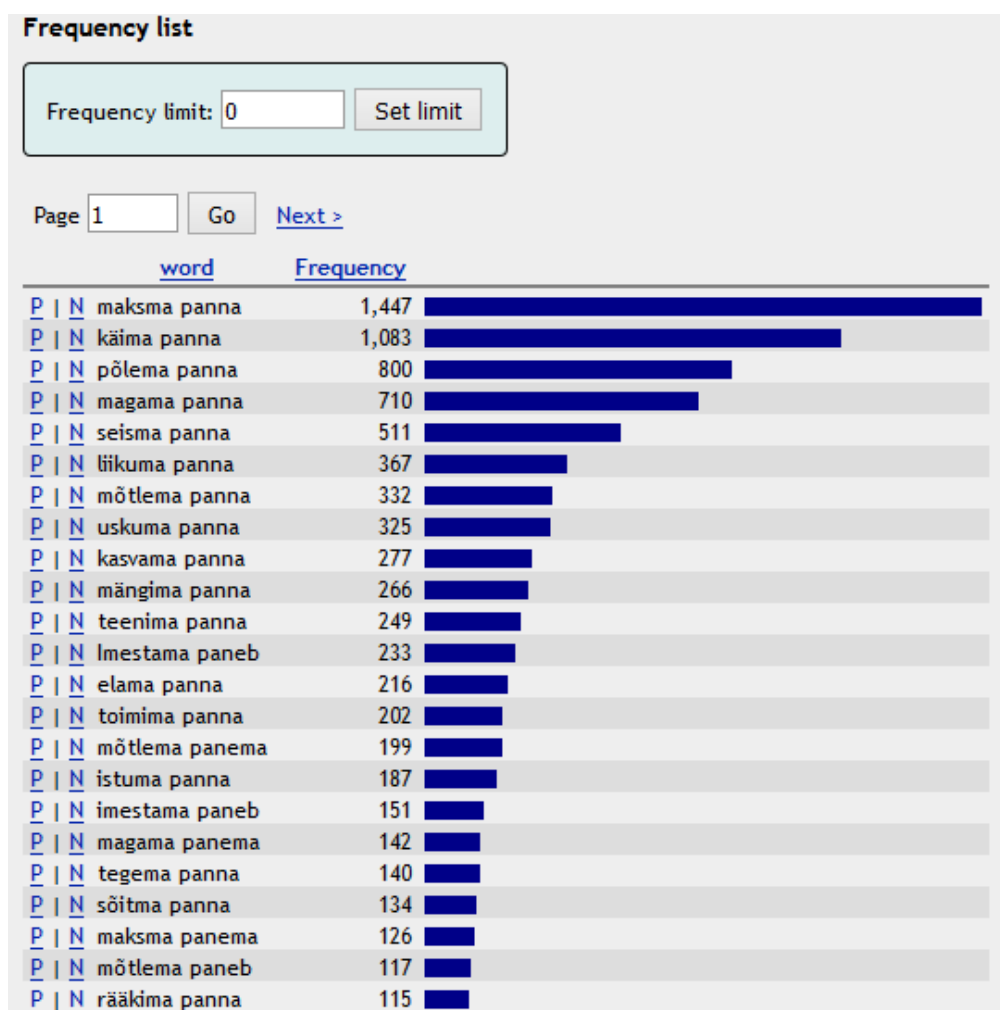
Sketch Engine'i põhjal on võimalik uurida, missuguseid *ma*-infinitiiviga konstruktsioone kui palju leidub (alates 1990. aastate Estonian NC korpuses olevatest tekstidest). Joonisel 2 on kujutatud *panema*-kausatiivi sagedasemad kasutusjuhud korpuses Estonian NC, kus *panema*-verb asub enne tulemusündmuse *ma*-infinitiivi.

Joonis 2. Sagedasemad *panema*-verbi ühendid, milles *ma*-infinitiiv asetseb pärast *panema*-verbi

Jooniselt 2 on näha, et kõige sagedasemad ühendid on *paneb mõtlema* ja *paneb imestama*. Koos verbiga *mõtlema* esineb *panema*-verb sageli ka vormis *pani*, *panevad*, *panna* ja *panema*. Tulemustes kajastuvad ka need kasutusjuhud, kus mõni sõna võib jääda nende verbide vahele (nt *pani mind mõtlema*)

Joonisel 3 on kujutatud *panema*-kausatiivi sagedasemad kasutusjuhud korpuses Estonian NC, kus *panema*-verb asub pärast tulemussündmuse *ma*-infinitiivi.

Joonis 3. Sagedasemad *panema*-verbi ühendid, milles *ma*-infinitiiv asetseb enne *panema*-verbi

Jooniselt 3 on näha, et kõige sagedasem ühend on *maksma panna*. Kui *ma*-infinitiivi vormis verb eelneb *panema*-verbile, siis on *panema*-verb selles ühendis kõige

sagedamini *da*-infinitiivis. Sellel joonisel ei kajastu ühtegi kasutusjuhtu, kus mõni sõna jääks *ma*-infinitiivi vormis tegusõna ja *panema*-verbi vahele.

Kahe päringu tulemused näitavad, et *panema*-põhjustamiskonstruktsioonis esineb eri tüüpi tulemussündmuse verbe. PROTSESSI väljendavatest verbidest esineb kõige sagedamini *mõtleva* ning seisundiverbidest *imestama*. TEGEVUST väljendavad kõige sagedamini verbid nagu nt *mängima* ja *tegema*. Sagedasim on verbiühendite *maksma panema* ja *käima panema* esinemus.

Mõlema päringu kaudu saadud tulemustes esineb palju samasid tulemussündmuse verbe (nt *mõtleva*, *imestama*, *liikuma* ja *käima*), st need verbid võivad paikneda kas enne või pärast *panema*-verbi. Püsiühend *maksma panema* aga esineb sagedamini sellisel kujul, milles *ma*-infinitiivi vormis *maksma* asetseb enne *panema*-verbi.

Kokkuvõte

Siinse magistritöö eesmärk oli kirjeldada *panema*-verbi grammatiliste kasutuste lisandumist eesti kirjakeeles ning keskenduda grammatiliste kasutuste analüüsile. Grammatiseerumisprotsessi jälgiti alates 19. sajandi kirjakeele tekstidest. Varasemat perioodi *panema*-verbi grammatiseerumise kohta käsitles autori bakalaureusetöö (Tomson 2014), milles moodustatud *panema*-verbi tähendusrühmade kirjeldused võimaldavad koos siinsete tulemustega teha järeldusi 16. sajandist kuni praeguse ajani. Siinses magistritöös kirjeldati ka *panema*-verbi kui polüseemse tuumverbi leksikaalseid ja grammatilisi tähendusi ning näidati tähendusklasside omavahelisi seoseid sildkonstruktsioonide kaudu. Töö keskseks mõisteks on *konstruktsioon* (vormi-tähenduse paar).

Magistritöö esimeseks uurimisküsimuseks oli see, millistesse rühmadesse saab 19. sajandi, 20. sajandi ja 21. sajandi alguse kirjakeeles jagada *panema*-verbi tähendused. *Panema*-verbi leksikaalseid ja grammatilisi tähendusi uuriti eesti vana kirjakeele korpusest, eesti kirjakeele korpusest ja eesti keele ühendkorpusest (etTenTen, tasakaalus korpus ja koondkorpus) pärit kasutusjuhtude põhjal. Kokku koguti 2605 *panema*-verbi kasutusjuhtu, mis jagati tähendusrühmadesse. Keskseid tähendusrühmad on: 1) '(ruumis) objekti asukohta muutma' (asetamistähendus) (nt *küünlaid külge panema*), 2) 'teise asendisse, olukorda või seisundisse seadma' (nt *ust kinni panema*), 3) 'määrama' (nt *(kedagi) kipriks panema*), 4) '(kellekski/millekski/mingisuguseks) arvama, pidama' (nt *pahaks panema*), 5) 'tõrjuma' (*vastu panema*); 6) emfaatiline tähendus (nt *ära panema* 'kellelegi virutama (kujundlikult); kellegi üle tegude või sõnadega võitu või üleolekut saavutama'), 7) 'mingit tegevust või seisundit esile kutsuma' (põhjustamistähendus) (nt *ta paneb muusika mängima*), 8) faasitähendus: 'alustama' (nt *pandi minema*), 'lõpetama' (nt *raha pandi hakkama*) ja 'kestma' (nt *naeru panema*). Need rühmad näitavad ilmekalt *panema*-verbi polüseemsust. *Panema*-verb esineb vormiliselt kas lihtverbina, ühend- või väljendverbi osana, kollokatsioonis või idioomis.

Kõige sagedamini kannab *panema*-verb asetamistähendust (st '(ruumis) objekti asukohta muutma'). Selles tähenduses kasutuse osakaal on alates 20. sajandist küll mõnevõrra vähenenud, aga see on siiski ülekaalus. Võrreldes varasema ajaga on *panema*-verbi grammatilised kasutused alates 19. sajandist sagenenud. Põhjustamistähenduse osakaal kõikidest *panema*-verbi tähendustest on 19. sajandi I poolel 8,5%, 1890.–1990. aastatel 15,4% ja 2000. aastatest kuni praeguse ajani 13,9%. Faasitähendust esineb võrreldes põhjustamistähendusega oluliselt vähem, ent siiski leidub alates 1890. aastatest ilmekaid näiteid nii alustamis-, lõpetamis- kui ka kestustähenduse kohta. Emfaatiline tähendus, kuigi seda leidub harva ka 1890.–1990. aastate kirjakeeles, saab suurema osatähtsuse alles alates 1990. aastatest. Selle põhjuseks on toimetamata, kõnekeelelähedaste tekstide lisandumine. Emfaatilise tähenduse all mõeldakse seda, et *panema*-verb annab mõnede ühenditele hinnangulist väljendusrikkust. Veebilehtede korpusest etTenTen leiab näiteid nagu *kanepit panema* ja *pidu panema*.

Programmi Sketch Engine abil oli võimalik uurida, missugused *panema*-verbi ühendid esinevad alates 1990. aastatest materjali hulgas kõige sagedamini. Tulemustes esildusid sellised verbiühendid nagu *kirja panema*, *tähele panema*, *paika panema* ja *kinni panema*. Nendest kaugemale ei jäänud ka sageduselt esimene grammatiline kasutusjuht *mõtlemata panema*.

Pikema perioodi jälgimisel ilmneb seegi, kuidas mõnest otsese tähendusega verbiühendist on välja kasvanud ülekandeline tähendusega ühend. Nii on näiteks asetamistähendusega verbiühendi *ette panema* (nt *kellelegi toitu ette panema*) kõrval tulnud kasutusele selle ühendi teised tähendused: 'nõuet esitama' (nt *pannakse ette sõjategevus lõpetada*) ja 'ettepanekut tegema'. Samuti võib kirjakeele mõnel perioodil märgata sellist *panema*-verbi kasutust, mida praeguses keeles enam ei leia. Näiteks oli 19. ja 20. sajandi vahetuse ajakirjanduskeeles levinud verbiühendi *toime panema* kasutus erinevate ürituste, näiteks pidude korraldamise tähenduses. Hilisemas keeles sai valdavaks selle ühendi kasutus kuriteo sooritamise tähenduses. Ühendid *muresse*, *kurbusesse* ja *purju panema* jäävad samuti sajanditagusesse ajakirjanduskeelde.

Uurimuses püstitati küsimus ka selle kohta, kuidas polüseemse *panema*-verbi tähendused omavahel seostuvad. Materjalis eristusid sildkonstruktsioonid, mida ei saa

liigitada ühte kindlasse põhitähendusrühma, kuna sellised konstruktsioonid kannavad erinevaid tähendusi. Sildkonstruktsioonid esitati analüüsisosas põhitähenduste vahel, kuna polüseemilise verbi kesksed tähendused ongi selliste n-ö sildade kaudu omavahel seotud. Moodustatud sildkonstruktsioonid on: 1) 'asetama' ~ 'määrama' (nt *ülikooli panema*), 2) 'asetama' ~ 'põhjustama' (S + *alla* + *panema*, nt *sõjaseaduse alla panema*), 3) 'asetama' ~ 'põhjustama' (S_{all} / ADV_{-le} + *panema*, nt *hääletusele panema*), 4) 'asetama' ~ 'põhjustama' (tegevuse põhjustamine elusolendile) (S_{ill} + *panema*, nt *teenistusse panema*), 5) 'asetama' ~ 'põhjustama' (elutu asjaga toimuva protsessi põhjustamine) (S_{ill} + *panema*, nt *soola panema*), 6) 'asetama' ~ 'põhjustama' (psüühilise seisundi põhjustamine) (S_{ill} / ADV_{-sse} + *panema*, nt *muresse panema*), 7) 'asetama' ~ 'põhjustama' (mingi ettevõtmise käivitamine või läbiviimine) (S_{ill} / ADV_{-sse} + *panema*, nt *käiku panema*). Seega võimaldavad sildkonstruktsioonid selgemalt tähendusseoseid hoomata.

Lisaks *panema*-verbi tähendusrühmade ja nendevaheliste seoste kirjeldamisele uuriti magistritöös detailsemalt grammatilisi konstruktsioone. Selle tarbeks kaasati analüüsimaterjali täiendavaid *ma*-infinitiivi sisaldavaid grammatilisi kasutusjuhtusid programmi Sketch Engine abil. Sama programmiga tehti ka päringuid, mis aitasid välja selgitada, missugused tulemusündmused märkivad verbid esinevad põhjustamiskonstruktsioonis sagedamini. Nendeks verbideks on tunnetusega seotud verbid *mõtleva* (PROTSESS) ja *imestama* (SEISUND). Samast päringust ilmnes, et materjalis esinevad sageli verbiühendid *maksma panema* 'arvestatav või ülekaalus olema, valitsema' ja *käima panema* 'käivitama'. Ühend *maksma panema* on tähenduslik tervik, mille juurde kuuluvad keelekasutuses tavaliselt ikkagi ka põhjustamiskonstruktsiooni osalised mõjutaja ja mõjutatav, nt lauses *Ta paneb end maksma*.

Kuna *panema*-verbi grammatilistest kasutustest esineb kirjakeele tekstides kõige sagedamini põhjustamiskonstruktsioon ning kuna kausatiivikonstruktsioone on ka teistes keeltes nii grammatilisest kui ka semantilise aspektist kirjeldatud, siis selgitati siinses magistritöös välja *panema*-kausatiivikonstruktsiooni tüübid. Selleks tehti täpsem semantiline analüüs ning tulemusena esitati konstruktsioonitüübid vormi-tähenduse paaridena. Vorm on kõikidel juhtudel sama: igas põhjustamiskonstruktsiooni kasutusjuhul on esindatud subjekt (nominatiivis), objekt (nominatiivis, genitiivis või

partitiivis) ning kaheosaline predikaat (*panema*-verb ja tulemussündmuse *ma*-infinitiivis verb). Lisaks *panema*-verbile on kausatiivikonstruktsiooni semantilised osalised mõjutaja, mõjutatav ja tulemussündmus. Kõiki osalisi uuriti eraldi ning nende semantiliste rollide kaudu oli võimalik esitada *panema*-kausatiivi tüübid. Mõjutaja semantiline roll võib olla AGENT või JÕUD, mõjutatav on PATSIENT, TEEMA või KOGEJA. Tulemussündmuse verbid liigitati TEGEVUSTEKS, SEISUNDITEKS, PROTSESSIDEKS, SOORITUSTEKS ja SAAVUTUSTEKS. Nende semantiliste rollide erinevaid kombinatsioone esines tekstides 21. Neli kõige levinumat *panema*-kausatiivikonstruktsiooni tüüpi on AGENT-PATSIENT-PROTSESS (15,7%), JÕUD-PATSIENT-PROTSESS (14,8%), AGENT-PATSIENT-TEGEVUS (12,7%) ja AGENT-PATSIENT-SEISUND (12%). Kõiki konstruktsioonitüüpe arvesse võttes võib näha selle konstruktsiooni semantilist mitmekesisust. Iga konstruktsioonitüüp on teistest mõnevõrra erinev selle poolest, milline osa on põhjustamis- ja tulemussündmuses mõjutajal ja mõjutataval ning missugust laadi on tulemussündmus ise. Konstruktsioonitüüpide kirjeldamisel lähtuti erinevatest parameetritest, näiteks mõjutaja kavatsus mingit sündmust põhjustada ja mõjutatava tahe põhjustatud tegevust sooritada.

Mitmetes *panema*-kausatiivi sisaldavates lausetes esines ka kohaargument, aga enamasti ei kuulu see kohustuslikuna konstruktsiooni koosseisu. Kohaargumendi ärajätmisel jääb edastamata kohaga seotud info, aga see ei muuda põhjustamissündmuse kirjeldust. Siiski on kohaargumendil mõnel juhul ka tähtsam roll, näiteks tuleb karistamise tähendus välja just siis, kui *keegi pannakse nurka seisma*, aga mitte lihtsalt *seisma*. Kohaargument lisab tavaliselt põhjustamistähendusele ka asetamise lähedast tähendust. *Kedagi nutma panna* võidakse mitte ainult kavatsuslikult, vaid enamasti just kavatsemata, aga *kedagi akna alla nutma panna* saab ainult teadlikult tegutsev mõjutaja.

Panema-verb ise esineb põhjustamiskonstruktsioonis enamasti personaalis, kindlas kõneviisis, ainsuses, 3. pöördes ja jaatavas kõnes. Umbes kolmandikul juhtudest on tulemussündmuse verb transitiivne ning kahel kolmandikul juhtudest intransitiivne. Ajas edasi liikudes sageneb *panema*-verbi esinemine infinitiivi vormis. Partitsiibi ja gerundiivina esineb see harvemini.

ma-infinitiivi sisaldavad *panema*-verbi grammatilised konstruktsioonid on ka alustamis- ja lõpetamiskonstruktsioon (faasikonstruktsioonid). Näiteks *hakkama*

panema ühend on struktuurilt kausatiivikonstruktsiooniga sarnane, aga kannab selgelt kas alustamis- või lõpetamistähendust. Alustamiskonstruktsiooni teine skeem on ilma objektita (nt *ta pani minema*). Kestustähendusega kasutustes aga *ma*-infinitiivi vormis verbi ei ole.

Töö laiemaks uurimisküsimuseks oli jälgida *panema*-konstruktsiooni näitel grammatiliste konstruktsioonide kujunemist ja kasutust grammatisatsiooniteooria taustal. *Panema*-verbi sagedasim grammatiline tähendus, kausatiivsus, on võrreldes 18. sajandiga (bakalaureusetöö tulemuste põhjal, Tomson 2014) sagenenud, kuid 19., 20. ja 21. sajandi kasutuses püsib see üldjoontes võrdsena. Faasitähenduse osakaal on samuti ajas suurenenud, aga kausatiivse tähendusega võrreldes esineb see siiski harvemini. Alustamis- ja lõpetamistähendusega ühendid on vormiliselt varieeruvad. Põhjustamis- ja faasitähenduse teineteisele järgnevust grammatisatsiooniahelas ei leitud. Keelekasutuses on eriti 1890. aastatest alates kasutatud üha rohkem 'asetama' ~ 'põhjustama' sildkonstruktsioonina kirjeldatavaid fraase, mis näitab muuhulgas keelekasutuse kujundlikumaks muutumist. Kuigi *panema*-verbi leksikaalsete tähenduste osakaal on kirjakeeles grammatiliste tähenduste omast alati suurem olnud (sh eri tähenduste lõikes suurenenud või vähenenud), siis on ka grammatilistel kasutustel, eriti *panema*-kausatiivil, keeles oma juurdunud roll, nt *pannakse ikka muusika käima, pesu kuivama* või *vesi keema*.

Kasutatud metoodika võimaldas saada ülevaate *panema*-verbi kesksetest tähendustest ja nendevahelistest seostest eesti kirjakeeles ning uurida grammatiliste konstruktsioonide kujunemist ja kasutust. *Panema*-põhjustamiskonstruktsiooni analüüsiga sarnaselt saaks võrdlevalt uurida ka nt *ajama*- ja *laskma*-analüütiliste põhjustamiskonstruktsioonide kasutust eesti kirjakeeles.

Kirjandus

Ariste, Paul 1954. Sisekohakäänete kujunemisest läänemere keeltes. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetised. 41–50.

Barlow, Michael, Suzanne Kemmer 2000. Usage based models of language. Stanford: CSLI Publications.

Bybee, Joan 2010. Language, Usage and Cognition. New York: Cambridge University Press.

Cruse, Alan D. 1986. Lexical semantics. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge University Press.

Dirven, René 2002. Structuring of word meaning III: Figurative use of language – Lexikologie. Lexicology. Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzen. An international handbook on the nature and structure of words and vocabularies. 1. Halbband. Volume 1. Herausgegeben von /edited by D. Alan Cruse, Franz Hundsnurscher, Michael Job, Peter Rolf Lutzeier. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 337–342.

Dixon, Robert 2000. A typology of causatives: form, syntax and meaning. – Changing Valency. Case studies in transitivity. Eds. R.M.W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald. Cambridge: Cambridge University Press, 29–83.

Dixon, Robert, Alexandra Y. Aikhenvald 2000. Introduction. – Changing Valency. Case studies in transitivity. Eds. R.M.W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald. Cambridge: Cambridge University Press, 1–29.

EES = Eesti etümoloogia sõnaraamat 2012. Iris Metsmägi, Meeli Sedrik, Sven-Erik Soosaar. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Eesti Keele Instituut.

EKG 1993 = Mati Erelt, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut.

- EKSS 2009a** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 3: A–J. 2009. „Eesti kirjakeele seletava sõnaraamatu“ 2., täiendatud ja parandatud trükk. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll, toim. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EKSS 2009b** = Eesti keele seletav sõnaraamat. 3: L–O. 2009. „Eesti kirjakeele seletava sõnaraamatu“ 2., täiendatud ja parandatud trükk. Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll, toim. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Erelt, Mati 2013.** Eesti keele lauseõpetus (Sissejuhatus, öeldis). Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4. Tartu.
- Goldberg, Adele E. 1995.** Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goldberg, Adele 2006.** Constructions at Work. The nature of generalization in language. New York: Oxford University Press.
- Habicht jt 2010** = Külli Habicht, Pille Penjam, Ilona Tragel 2010. Kas *tahtma* tahab abiverbiks? – Keele rajad. Pühendusteos professor Helle Metslangi 60. sünnipäevaks. Toim. Urmas Sutrop, Ilona Tragel. ESUKA–JEFUL. Tartu, 115–146.
- Habicht, Külli, Ilona Tragel 2012.** Grammaticalization of Estonian *saama* 'to get'. – Linguistics. Vol. 50, issue 6, 1371–1411.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva 2002.** World lexicon of grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hopper, Paul. J., Elizabeth Closs Traugott 1993.** Grammaticalization. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kallas jt = Jelena Kallas, Maria Tuulik, Madis Jürviste 2012.** Leksikograafiline tarkvara Sketch Engine eesti keele moodul. – ESUKA – JEFUL. 3 – 2: 57 – 77.
- Kasik, Reet 2001.** Analytic causatives in Estonian. – Estonian: typological studies V. Ed. Mati Erelt. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 18. Tartu, 77–122.
- Kasik, Reet 2015.** Sõnamoodustus. Tartu Ülikool: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kehayov, Petar, Virve Vihman 2014.** The lure of lability: A synchronic and diachronic investigation of the labile pattern in Estonian. – Linguistics: An Interdisciplinary Journal of the Language Sciences 52 (4). 1061–1105.
- Kemmer, Suzanne, Arie Verhagen 1994.** The grammar of causatives and the conceptual structure of events. – Cognitive Linguistics 5–2. 115–156.

- Langemets, Margit 2010.** Nimisõna süstemaatiline polüseemia eesti keeles ja selle esitus eesti keelevaras. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. Eesti Keele Instituut.
- Levin, Beth 1993.** English Verb Classes and Alternations. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Lyons, John 1995.** Linguistic Semantics. An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maripuu, Kristiina 2012.** *Saama*-verbi tähendustest ja funktsioonidest 16.–19. sajandi põhjaeesti kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Tartu. Käsikiri TÜ eesti keele õppetoolis.
- Pajunen, Anneli 1999.** Suomen verbirektiosta. Åbo: Åbo Akademis tryckeri.
- Pajusalu, Renate 2009.** Sõna ja tähendus. Eesti Keele Sihtasutus.
- Paulsen, Geda 2011.** The Dynamics of Finnish Causative Verb Derivation Prototypes and Construction. – *Linguistica Uralica* 47 (4). 273–296.
- Payne, Thomas E. 2006.** Exploring Language Structure. A Student's Guide. Cambridge: Cambridge University Press.
- Penjam, Pille 2008.** Eesti kirjakeele *da*- ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid. *Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* 23. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Piiroja, Piret 2010.** Verb *hakkama* situatsiooni alguse väljendajana eesti keele ahelverbides. Magistritöö. Tartu. Käsikiri TÜ eesti keele õppetoolis.
- Piits, Liisi 2015.** Sagedamate inimest tähistavate sõnade kollokatsioonid eesti keeles. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 23. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Ramonda, Kris 2014.** Goldberg's Construction Grammar. – The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics. Eds. Jeannette Littlemore and John R. Taylor. Bloomsbury Academic. 60–71.
- Ravin Yael, Claudia Leacock 2000.** Polysemy: An Overview. – Polysemy. Theoretical and Computational Approaches. Eds. Yael Ravin and Claudia Leacock. Oxford University Press. 1–29.

Rychly, Pavel 2008. A Lexicographer-Friendly Association Score. RASLAN. Brno: Masarykova Univerzita. 6–9.

Tomson, Kairit 2014. *Panema*-verb ja selle grammatilised konstruktsioonid 16.–18. sajandi eesti kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Käsikiri Tartu Ülikooli eesti keele osakonnas.

Tragel, Ilona 2003. Eesti keele tuumverbid. *Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis* 3. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.

Van Valin, Robert D. Jr. 2001. An introduction to syntax. Cambridge: Cambridge University Press.

Vendler, Zeno 1957. Verbs and times. – *The Philosophical Review* 66. 143–160.

Õim, Asta 2011. Komistusi metafooridega. Keelehooldekeskus. Tartu: Ecoprint.

Materjali allikad

Eesti kirjakeele korpus. (<http://test.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/index.php?lang=et>)
Vaadatud 10.12.2014.

etTenTen korpus. (<http://www2.keeleeveeb.ee/dict/corpus/ettenten/>)
Vaadatud 21.08.2015.

Sketch Engine. (<http://www.sketchengine.co.uk/>)
Vaadatud 27.11.2015.

VAKK = vana kirjakeele korpus. (<http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/>)
Vaadatud 15.11.2014.

The polysemy of the verb *panema* and its use in grammatical constructions. Summary

The aim of this MA thesis is to study the meanings of the Estonian verb *panema* 'to put' in written texts from the 19th century until the present. The verb *panema* is of interest, because it is one of the polysemous verbs which besides its lexical uses also occurs in grammatical functions. The present study is particularly concerned with the grammatical constructions. The main theoretical framework includes the theory of grammaticalization and of construction grammar.

The analysis is based on corpus data, following the usage-based approach of linguistics. Different text types are presented, such as literary, journalistic, scientific and Internet texts.

Firstly, 2605 *panema* cases are analyzed in order to divide them into meaning groups. Those groups include: 1) 'to change the location of an object in space', 2) 'to set (something or someone) in another position, state or situation', 3) 'to determine', 4) 'to consider, to take (someone) for', 5) 'to repel', 6) emphatic meaning, 7) 'to cause an action or state', 8) phasal meaning including 'to begin', 'to finish' and duration. The presented meanings are more or less connected with the original meaning of the verb *panema*, that is, 'to change the location of an object in space'.

Besides the main meanings, *the bridging constructions* are introduced. The meaning of every bridging construction involves different semantical features, by which they can be divided into the main meaning groups. The development of grammatical constructions, as well as the several connections between the meanings of the verb *panema*, can be shown through bridging constructions.

The most frequent lexical meaning of the verb *panema* is 'to change the location of an object in space': throughout the period of interest, approximately a half of all the cases of the verb *panema* carry this meaning. The most frequent grammatical function of the verb *panema* is being a part of the *panema-* (*put*) causative. Other grammatical

meanings express phases, such as 'to start', 'to finish' and duration. According to the corpus data, in the first half of the 19th century, in 8.5 per cent of all the analyzed cases, the verb *panema* had the causal meaning. From the 1890s until the 1990s that percentage was 15.4 and from the 2000s until the present it is 13.9. Phasal meanings are lower in frequency.

To present the construction types of the *panema*-causative, both form and meaning are taken into account, as their correspondence is the basis of the construction grammar. The *panema*-causative consists of a subject, an object and a two-part predicate, of which the last one includes the verb *panema* and a *-ma* infinitive. The semantical roles of all the participants (causer, causee and result situation) are determined. The semantical role of the causer may be that of an AGENT or FORCE; the causee may be a PATIENT, THEME or EXPERIENCER; the result situation is an ACTION, STATE, PROCESS, ACCOMPLISHMENT or ACHIEVEMENT. For the analysis of grammatical constructions, additional cases are taken from corpora. As the result, several *panema*-causative types are presented, among which the three most frequent types are AGENT-PATIENT-PROCESS (15.7 per cent), FORCE-PATIENT-PROCESS (14.8 per cent) and AGENT-PATIENT-ACTION (12.7 per cent). The focus of describing the construction types of the *panema*-causative is on semantic factors: relating to the causer, the semantic parameters taken into account are directness, intention, naturalness and involvement, and relating to the causee, those parameters are control, volition and affectedness.

This study reaches the conclusion that the grammatical uses of the verb *panema* from the 19th century until the present are more frequent than in the 18th century, but significant differences between the 19th, 20th and 21st centuries do not occur. A difference, however, emerges in the occurrence of the phasal meaning, as it becomes more frequent only from the 1890s. There is a large number of bridging constructions as well, especially since the 1890s. Concerning lexical meanings, changes occur in relation to the meaning 'to determine', which tends to get more frequent, and in relation to the meaning 'to consider, to take (someone) for', which, on the contrary, starts getting rare. The emphatic meaning has come into use mostly in Internet texts. Generally, it can be said that the verb *panema* is varied in its use.

Lisad

Lisa 1. Tähendusrühmad 19. sajandi I poolel, 1890.–1990. aastatel ja alates aastast 2000

19. sajandi I pool

Tähendusrühm	Hulk absoluut-arvuna	Osakaal prot-sentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	144 / 6	63	rubisid (külge) panema 'rõugete vastu vaktsineerima', suud suu vastu panema
asetama verbiühendina / ülekandelise tähendusega verbiühendina	70 / 85		paigale panema, ette panema, selga panema, juurde panema, maha panema, maha panema 'külvama', mulda panema 'külvama', sisse panema, peale panema, sekka panema, taha panema, täis panema, pähe panema, kõrvale panema, alla panema, valmis panema, mulda panema 'matma', ära panema, otsa panema, varjule panema, tallele panema, välja panema 'välja viskama' / tähele panema, üles panema 'kirjutama'
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma / ülekandelise tähendusega verbiühendina	38 / 1	8,1	kokku panema, kinni panema, pinni panema 'pigistama, piinama', risti panema, haaki panema, ümber panema 'kellegi elukohta vahetama', püsti panema / ümber panema 'tõlkima'
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	7	1,4	vahte ukse peale ette panema, sõnu millegi peale panema, vangi panema, kooli panema, näpistisse panema, raudu panema
määrama	14	2,9	midagi (koormat/lootust/õnnetust/haigust/vaeva/pakki/valu/rasket risti ehk viletsust) kellegi peale panema, pandiks panema, kipriks panema, kedagi laeva peale panema (ametisse)
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	47	9,7	pahaks panema, imeks panema, valeks panema, raskeks panema, tühjaks panema, suureks panema, mikski panema, koeraks/tossiks/lorbi lolliks panema

tõrjuma	15	3,1	vastu panema, (kellegi/millegi) vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	16	3,3	muresse panema, kirja panema, mehele panema, tulele panema, laengusse panema, palgesse panema, soola panema, nahka panema, keelde panema, riidesse panema, saadu panema
põhjustamistähendus	41	8,5	
faasitähendus	-		
emfaatiline	-		

1890. aastad

Tähendusrühm	Hulk absoluut-arvuna	Osakaal prot-sentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	41 / 2	48	päitseid pähe panema, rõugeid panema
asetama verbiühendina / ülekandelise tähendusega verbiühendina	32 / 58		sisse panema, sekka panema, kõrvuti panema, peale panema, välja panema, ära panema, üles panema, taha panema, valmis panema, selga panema, ette panema 'sõiduks valmis seadma', maha panema, pähe panema, kaela panema, jalga panema, paigale panema, vahele panema, rindu panema / meelde panema 'meelde jätma', tähele panema, ette panema 'ettepanekut tegema', ette panema 'nõuet esitama', maha panema 'ametist loobuma'
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma / ülekandelise tähendusega verbiühendina	26 / 2	10,1	kinni panema (ka 'likvideerima'), kokku panema, risti panema, lukku panema / kinni panema, 'vangistama', ümber panema 'tõlkima'
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	8	2,9	vangi panema, kedagi mingisse ruumi panema (haiglas), ahelasse panema
määrama	22	7,9	maksvaks panema, midagi (lootust/nõudmisi/mõtet/tähelepanemist/ muret/kohuseid/orjust ja maksusid) kellegi peale panema, rõhku panema, tagavaraks panema, pandiks/panti panema, rahukaitsjaks panema, süüks panema, kohuseks panema
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	16	5,8	imeks panema, pahaks panema
tõrjuma	5	1,8	vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	19	6,9	sõjaseaduse alla panema, sõjamundrisse panema, leekidesse panema, maksu alla panema, tööle panema, krunti panema, tanu alla panema, riidesse panema, sadulasse panema, kaalu peale panema, paari panema
põhjustamistähendus	43	15,5	
faasitähendus	3	1,1	põhja panema, metsa panema, plagama panema
emfaatiline	-		

1910. aastad

Tähendusrühm	Hulk absoluut-arvuna	Osakaal prot-sentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	56 / 1	52,4	elu kaalule panema
asetama verbiühendina / ülekanalise tähendusega verbiühendina	33 / 64		peale panema, ligi panema, tallele panema, üles panema, välja panema, kõrvale panema, maha panema, külge panema, pähe panema, valmis panema, kaela panema, juurde panema, ligi panema, ette panema 'sõiduks valmis seadma' / tähele panema, ette panema 'kergemat nõuet esitama', ette panema 'ettepanekut tegema', maha panema 'ametist loobuma'
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma	16	5,5	kokku panema, kinni panema (ka 'likvideerima'), risti panema
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	2	0,7	kooli panema, soldateid ukse ette panema
määrama	13	4,4	midagi enese peale panema, rõhku panema, süüks panema, õpetajaks panema, nime panema, kellelegi tütar panema
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	6	2	raskeks panema, halvaks panema, imeks panema, pahaks panema
tõrjuma	8	2,7	vastu panema, (millegi) vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	59	20,1	teenistusse panema, toime panema, käärimisele panema, hoiu peale panema, aresti alla panema, tööle panema, boikoti alla panema, paisu panema, riidesse panema, paberisse panema, kaitse alla panema, sooja panema, kombe panema
põhjustamistähendus	33	11,2	
faasitähendus	3	1	alust panema, putkama panema, minema panema
emfaatiline	-		

1930. aastad

Tähendusrühm	Hulk absoluut-arvuna	Osakaal prot-sentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	56 / 2	43,1	päkkasid silma panema, käsi külge panema
asetama verbiühendina / ülekanalise tähendusega verbiühendina	29 / 25		välja panema 'esitama', selga panema, üles panema, pähe panema, maha panema, ette panema 'sõiduks valmis seadma', valmis panema, kõrvale panema, asemele panema, otsa panema / tähele panema, ette panema 'kergemat nõuet esitama', ette panema 'ettepanekut tegema'
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma	15	5,8	kokku panema, kinni panema, riivi panema, risti panema, hakki panema
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	4	1,5	kooli panema, raudu panema
määrama	18	6,9	nime/nimeks panema, midagi (ruupleid, korraldamist, ülesandeid, kohustusi) kellelegi (peale) panema, numbroid panema, rõhkupanema, direktoriks/riigijuhiks panema, väljamüügiks panema, võimu kellegi kätte panema, süüks panema, kellegi poolt panema, valitsust peale panema
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	5	1,9	imeks panema, pahaks panema, mikski panema, halvaks panema
tõrjuma	4	1,5	(millelegi) vastu panema, millegi vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	38	14,6	tegevusse panema, aresti alla panema, südamele panema, toime panema, ametisse panema, kirja panema, liikvele panema, vaikivasse olekusse panema, maksu alla panema, nahka panema, millegi arvele panema, käiku panema, kaalule panema, paari panema, riidale panema, mehele panema, rubiinide ja smaragdide alla panema, volile panema, purju panema
põhjustamistähendus	57	22	
faasitähendus	7	2,7	algust panema, alust panema, piiri panema, minema panema, (tuld) pihta panema, tulema panema, värvavat avama panema
emfaatiline	-		

1950. aastad

Tähendusrühm	Hulk absoluut-arvuna	Osakaal protsentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	34 / 7	47,1	käsi (kätt) külge panema, päkka peale panema, köit kaela panema
asetama verbiühendina / ülekandelise tähendusega verbiühendina	41 / 23		välja panema, maha panema 'külvama', üles panema, juurde panema, valmis panema, paigale panema, ette panema, asemele panema, tallele panema, selga panema, kõrvale panema, kaasa panema / tähele panema, ette panema 'nõudmist esitama', ette panema 'ettepanekut tegema'
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma	5	2,2	kokku panema, risti panema, ristamisi panema
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	1	0,4	lastekodusse panema
määrama	26	11,7	rõhku panema, midagi (kohustusi/vastutust/ülesandeid/lootusi) kellelegi (peale) panema
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	-		
tõrjuma	1	0,4	vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	30	13,5	tööle panema, töödele panema, toime panema, olukorda panema, (nime)kirja panema, hääletusele panema, vilja/kartuli alla panema, südamele panema, nahka panema, stratifitseerimisele panema
põhjustamistähendus	33	14,8	
faasitähendus	22	9,9	algust panema, alust panema, piiri panema, nurgakivi panema, punkti panema, krooni millelegi panema, lõppakordi panema, plehku panema
emfaatiline	-		

1970. aastad

Tähendusrühm	Hulk absoluut- arvuna	Osakaal prot- sentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	64 / 7	43,8	kätt külge panema, korda majja panema, kõrva taha panema, ühte patta panema, hamba alla panema
asetama verbiühendina / ülekandelise täheendusega verbiühendina	49 / 10		välja panema (ka 'kedagi millekski esitama'), otsa panema, ette panema (ka 'sõiduks valmis panema'), pähe panema, juurde panema, selga panema, paika panema, sisse panema, maha panema, alla panema, valmis panema, üles panema, jalga panema
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma	20	6,7	lukku panema, kuhja panema, püsti panema 'rajama', kokku panema, kinni panema, riivi panema
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	-		
määrama	19	6,4	midagi (vastutust/vetot/ettevalmistamist/ kohustusi/lootusi/ülesandeid) kellelegi (peale) panema, süüks panema, kolme (vm hinnet) panema
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	7	2,4	pahaks panema, imeks panema, miksiki panema, vastu panema
tõrjuma	3	1	vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	65	21,9	hääletusele panema, toime panema, kirja panema, tööle panema, olukorda panema, kahtluse alla panema, proovile panema, paberile panema, järjekorda panema, püügile panema, mängu panema, riidesse panema, sooja panema, palgesse panema, posti panema, likku panema, mängu panema, tulele panema, nahka panema
põhjustamistähendus	41	13,8	
faasitähendus	11	3,7	alust panema, hakkama panema, punkti panema, plagama panema, tulema panema
emfaatiline	1	0,3	naeru panema

1990. aastad

Tähendusrühm	Hulk absoluut-arvuna	Osakaal prot-sentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	57 / 8	46,1	nööri kaela panema, ühe mütsi alla panema, käsi raudu panema, õlga alla panema, pead pakule panema, mõistuse juurde panema, elu kaalule panema, köit kaela panema
asetama verbiühendina / ülekandelise tähendusega verbiühendina	41 / 23		üles panema, paika panema, välja panema, maha panema (ka 'külvama'), juurde panema, kõrvale panema, jalga panema, ära panema, selga panema, asemele panema / tähele panema, ette panema 'nõuet esitama', ette panema 'ettepanekut tegema', maha panema 'ametist loobuma'
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma / ülekandelise tähendusega verbiühendina / kollokatsioonina	14 / 3/ 1	6,4	kokku panema, kinni panema, lukku panema, risti panema / kinni panema 'vangistama', ümber panema 'tõlkima' / aega kinni panema
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	9	3,2	paika panema 'kindlaks määrama', tunnimehi maja ette panema
määrama	16	5,7	midagi (maksu, lootusi, süüd, vetot, vastutust) kellelegi (peale) panema, hinnet panema, rügemendiülemaks panema, süüks panema, nime/nimeks panema, järjekorranumberiks panema
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	4	1,4	pahaks panema
tõrjuma	6	2,1	vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	43	15,4	tööle panema, kirja panema, kaalule panema, hääletusele panema, toime panema, olukorda panema, südamele panema, nahka panema, enampakkumisele panema, referendumile panema, riidesse panema, uima panema, kirikuvande alla panema
põhjustamistähendus	44	15,7	
faasitähendus	10	3,6	alust panema, putku panema, pidurit panema, piiri panema, punkti panema, minema panema, haukuma panema
emfaatiline	1	0,4	kiirust panema 'lisama'

Periood alates aastast 2000

Tähendusrühm	Hulk absoluut-arvuna	Osakaal prot-sentides	Ühendid
asetama lihtverbina / kollokatsioonina	122 / 6	45,7	elu kaalule panema, sulge sappa panema, naelapea pihta panema, kõrva taha panema, käsi puusa panema
asetama verbiühendina / ülekandelise tähendusega verbiühendina	68 / 28		valmis panema, ära panema, maha panema (ka 'külvama'), ette panema, peale panema, selga panema, kaela panema, asemele panema, välja panema, üles panema, pähe panema, sisse panema, vahele panema, kätte panema, alla panema, jalga panema, juurde panema, kaasa panema, külge panema, kõrvale panema, tagasi panema / tähele panema
teise asendisse, seisundisse või olukorda seadma / ülekandelise tähendusega verbiühendina/kollokatsioonina	47 / 1	9,8	kinni panema, kokku panema, lukku panema, õigeks panema, punkti panema, normaalseks panema, püsti panema, vaheliti panema, lukku panema / aega kinni panema
asetama ~ määrama sildkonstruktsioon	13	2,7	paika panema 'kindlaks määrama', lasteaeda/lastehoidu/haiglasse panema, vangi panema, õpetajat klassi ette panema
määrama	47	9,6	diagnoosi panema, nime/nimeks panema, millelegi põhjendust panema, midagi (kohustusi/vastutust/lootust) kellelegi panema, hinnet „hea“ (vm hinnet) panema, süüks panema, rõhku panema, aega panema, staatuseks panema, põhjaks panema, punkte panema
(kellekski/millekski/ mingisuguseks) arvama, pidama	2	0,4	imeks panema, pahaks panema
tõrjuma	2	0,4	millegi vastu panema
asetama ~ põhjustama sildkonstruktsioon	64	13,1	kirja panema, kaalukausile panema, proovile panema, toime panema, tööle panema, järjekorda panema, sooja panema, logi alla panema, teele panema, dieedile panema, konteksti panema,

			maksu alla panema, positsioonidele panema, sõnadesse panema, südamesse panema, söögile panema, hoiule panema, seisu panema
põhjustamis- tähendus	68	13,9	
faasitähendus	11	2,2	minema panema, punkti panema, millelegi lõppu panema, piiri panema, alust panema
emfaatiline	11	2,2	mööda panema, pirni panema, kanepit panema, alkoholi panema, ära panema, läbu panema, rusikaga panema, pika vihaga panema

Lisa 2. Sagedasemad *panema*-verbiga koos esinevad sõnad *cooccurrence count*-statistiku põhjal korpuses etTenTen (2013)

	<u>Cooccurrence count</u>		
P N ,	150,858	P N (7,308
P N .	146,487	P N välja	7,003
P N ja	82,188	P N Kui	6,761
P N </p>	45,395	P N alla	6,568
P N <p heading="0">	42,528	P N oli	6,036
P N et	35,490	P N tuleb	5,968
P N ei	28,753	P N ära	5,948
P N on	27,270	P N kõik	5,940
P N siis	22,502	P N kes	5,891
P N ka	22,042	P N sisse	5,505
P N oma	20,535	P N need	5,354
P N kui	20,326	P N üles	5,318
P N ning	14,541	P N veel	5,115
P N see	14,077	P N -	5,107
P N mis	13,753	P N mida	5,068
P N kirja	12,301	P N saab	4,916
P N ta	11,852	P N mõtlema	4,805
P N aga	11,844	P N nad	4,772
P N peale	11,410	P N võib	4,733
P N või	11,230		
P N kokku	11,040		
P N ?	10,617		
P N tähele	10,409		
P N kinni	9,504		
P N selle	9,233		
P N seda	8,849		
P N paika	8,672		
P N)	8,016		
P N "	7,993		
P N nii	7,985		
P N !	7,869		
P N ma	7,520		
P N :	7,456		

Lisa 3. *Panema*-verbi sõnavisand

panema (verb)			EstonianNC freq = 486,225 (863.29 per million)		
Constructions	subject	object	ja/või	kõrvallause	
V_Vma 10,256 19.40	46,021 9.50	26,284 15.20	1,435 0.40	15,071 1.50	
	inimene 1,024 3.94	rõhk 866 9.16	võtma 87 3.71	et 4,864 5.40	
	mees 828 4.77	inimene 581 3.13	minema 81 3.49	siis 3,131 8.24	
	asi 705 4.53	kiri 424 6.02	tulema 65 2.77	sest 2,132 7.70	
	käsi 593 5.43	müük 389 6.50	lõpetama 54 5.60	kui 1,820 6.41	
	laps 486 3.85	laps 321 3.28	tegema 27 1.08	mis 891 4.59	
	raha 418 4.54	raha 319 4.20	segama 17 5.20	kuna 458 7.07	
	naine 368 4.25	punkt 294 4.74	pesema 14 5.63	kas 285 5.45	
	riik 367 3.51	diagnoos 258 7.74	ostma 14 3.29	kuidas 269 5.76	
	ema 323 5.16	nimi 218 4.38	mõtlemata 13 2.06	kes 244 3.91	
	arst 300 5.31	asi 217 2.86	helistama 11 4.75	nagu 176 5.12	
	seadus 262 4.05	käsi 190 3.85	tõstma 11 3.33	siis 173 5.08	
	vanem 253 5.20	kuritegu 184 5.99	jätma 10 2.31	milline 164 6.12	
	poiss 232 4.99	leht 180 5.29	tooma 10 1.96	kus 111 3.95	
	politsei 208 4.63	hinne 174 6.73	andma 10 0.46	miks 74 4.94	
	õpetaja 205 4.54	mäng 168 4.09	lõikama 9 4.87	kuhu 57 4.87	

Adv_modifier	ühendverb	väljendverb	V_Vma
12,793 3.00	64,376 31.10	12,280 430.90	10,256 19.40
püsti 1,667 11.03	kokku_panema 12,051 12.12	tähele_panema 11,493 13.95	mõtlemata 1,718 11.54
asemele 482 9.97	kinni_panema 9,482 11.86	tähelegi_panema 431 10.12	imestama 1,426 11.95
valmis 390 8.01	välja_panema 5,427 11.21	plehku_panema 337 9.77	põlema 466 10.25
pihta 306 9.01	üles_panema 4,796 11.05	putket_panema 12 5.00	käima 398 9.64
rohkem 297 5.52	peale_panema 3,643 10.70		muretsema 316 9.71
kindlasti 280 6.18	maha_panema 3,615 10.69		liikuma 285 9.44
lukku 279 9.36	vastu_panema 3,600 10.69		küsimata 223 9.16
tavaliselt 252 7.29	ette_panema 2,861 10.39		magama 218 9.02
äkki 230 7.44	sisse_panema 2,726 10.32		mängima 158 8.59
taha 225 9.00	püsti_panema 2,468 10.19		istuma 151 8.72
kuskile 193 8.50	alla_panema 1,997 9.90		kahtlema 138 8.69
omakorda 166 7.06	ära_panema 1,903 9.84		muigama 134 8.71
loomulikult 146 6.43	tagasi_panema 1,791 9.75		seisma 130 8.27
kusagile 143 8.20	juurde_panema 1,697 9.68		tegutsema 119 8.21
hästi 134 4.83	kõrvale_panema 1,611 9.61		kasvama 112 8.21

V_Vda		
	30	0.00
luua	<u>8</u>	3.64

V_Vdes		
	142	8.20
alates	<u>6</u>	5.59
joostes	<u>5</u>	8.47
lahkudes	<u>5</u>	8.46
kiirustades	<u>5</u>	7.84

V_PP		
	12,578	
V_PP_alla	<u>3,104</u>	109.00
V_PP_peale	<u>2,266</u>	77.20
V_PP_taha	<u>1,249</u>	127.60
V_PP_vahale	<u>601</u>	82.20
V_PP_juurde	<u>595</u>	21.70
V_PP_pärast	<u>446</u>	9.20
V_PP_eest	<u>430</u>	5.80
V_PP_järgi	<u>430</u>	10.40
V_PP_vastu	<u>326</u>	10.90
V_PP_puhul	<u>287</u>	7.70
V_PP_enne	<u>262</u>	12.80
V_PP_koos	<u>253</u>	14.50
V_PP_korral	<u>226</u>	6.20
V_PP_käest	<u>205</u>	39.80
V_PP_juures	<u>175</u>	8.00

predicate_Adj_saav		
	2,218	6.60
pahaks_panema	<u>1,616</u>	13.25
õigeks_panema	<u>86</u>	10.20
järgmiseks_panema	<u>56</u>	9.62
pikaks_panema	<u>36</u>	9.01
uueks_panema	<u>24</u>	8.44
halvaks_panema	<u>17</u>	7.95
homseks_panema	<u>14</u>	7.67
terveks_panema	<u>12</u>	7.45
viimaseks_panema	<u>11</u>	7.33
kõvaks_panema	<u>10</u>	7.19
lühikeseks_panema	<u>10</u>	7.19
vajalikuks_panema	<u>9</u>	7.04
suureks_panema	<u>9</u>	7.04
avalikuks_panema	<u>9</u>	7.04
eripäraseks_panema	<u>7</u>	6.68

predicate_Adj_olev		
	192	5.50
järgmisena_panema	<u>66</u>	12.70
viimasena_panema	<u>23</u>	11.63
ainsana_panema	<u>8</u>	10.30
väiksena_panema	<u>5</u>	9.66

adverbial_sisseütlev		
	15,275	65.00
paika	<u>3,887</u>	12.53
toime	<u>2,233</u>	11.90
kirja	<u>1,571</u>	11.33
selga	<u>504</u>	9.93
vangi	<u>285</u>	9.17
riidesse	<u>268</u>	9.13
jooksu	<u>208</u>	8.72
ametisse	<u>178</u>	8.16
puusse	<u>171</u>	8.49
pähe	<u>168</u>	8.26
voodisse	<u>123</u>	7.94
taskusse	<u>113</u>	7.86
müüki	<u>98</u>	7.69
suitsu	<u>86</u>	7.42
autosse	<u>82</u>	7.27

adverbial_seesütlev		
	5,667	7.30
alguses	<u>315</u>	8.28
lõpus	<u>158</u>	7.77
kodus	<u>143</u>	7.74
voorus	<u>107</u>	8.50
koolis	<u>75</u>	7.05
tulevikus	<u>64</u>	6.70
mõttes	<u>62</u>	7.31
maailmas	<u>52</u>	6.54
haiglas	<u>47</u>	7.40
finaalis	<u>43</u>	6.95
aprillis	<u>38</u>	6.67
oktoobris	<u>38</u>	6.63
septembris	<u>38</u>	6.54
linnas	<u>35</u>	6.36
juulis	<u>34</u>	6.69

adverbial_seestütlev		
	1,963	4.90
kuritegudest	<u>55</u>	9.68
käest	<u>31</u>	7.84
töödest	<u>22</u>	8.13
aastast	<u>22</u>	5.86
nimedest	<u>20</u>	8.26
rahast	<u>15</u>	6.72
küljest	<u>15</u>	6.63
korterist	<u>12</u>	7.06
sügisest	<u>12</u>	6.68
vargustest	<u>11</u>	7.48
terrorist	<u>11</u>	7.32
puust	<u>10</u>	7.03
koolist	<u>10</u>	6.38
piltidest	<u>9</u>	7.13
otsast	<u>9</u>	6.56

adverbial_alaleütlev		
	25,304	52.40
hääletusele	<u>8,047</u>	12.94
lõpphääletusele	<u>1,332</u>	10.67
proovile	<u>1,078</u>	10.38
tööle	<u>866</u>	9.32
lauale	<u>430</u>	8.99
südamele	<u>264</u>	8.39
inimestele	<u>233</u>	7.79
paberile	<u>225</u>	8.13
lapsel	<u>214</u>	7.81
hääletamisele	<u>183</u>	7.85
lastele	<u>142</u>	7.09
teele	<u>139</u>	7.24
oksjonile	<u>130</u>	7.38
autole	<u>130</u>	7.33
rahvahääletusele	<u>89</u>	6.84

adverbial_alalütlev			adverbial_alaltütlev			adverbial_saav		
	1,432	6.20		169	2.30		2,232	17.70
öhtul	<u>82</u>	8.82	kuuselt	<u>8</u>	9.07	nimeks	<u>481</u>	11.94
hommikul	<u>67</u>	8.14	poolelt	<u>6</u>	7.64	süüks	<u>400</u>	12.27
reedel	<u>44</u>	6.81	suvalt	<u>5</u>	9.61	imeks	<u>214</u>	11.46
kolmapäeval	<u>40</u>	6.72				näiteks	<u>130</u>	7.23
kevadel	<u>39</u>	7.69				lisaks	<u>92</u>	6.98
esmaspäeval	<u>39</u>	6.60				diagnoosiks	<u>67</u>	9.87
laupäeval	<u>34</u>	6.46				hindeks	<u>64</u>	9.73
teisipäeval	<u>33</u>	6.45				pealkirjaks	<u>49</u>	9.43
pühapäeval	<u>31</u>	6.76				hetkeks	<u>20</u>	7.15
suvel	<u>26</u>	6.90				suveks	<u>16</u>	7.54
neljapäeval	<u>25</u>	6.05				tähtajaks	<u>12</u>	7.26
lähiajal	<u>21</u>	7.17				karistuseks	<u>12</u>	7.06
sügisel	<u>21</u>	6.93				kohustuseks	<u>10</u>	7.17
tänapäeval	<u>20</u>	6.99				igaksjuhuks	<u>10</u>	7.12
nädalavahetusel	<u>19</u>	6.89				eluks	<u>10</u>	6.77

adverbial_olev			adverbial_kaasütlev			V_PP_*			seriaalkonstruksioon		
	139	4.80		1,136	7.70		12,581	16.70		166	16.90
reeglina	<u>18</u>	7.43	täiega	<u>102</u>	10.27	alla	<u>3,104</u>	10.78	minema	<u>92</u>	3.68
			seadusega	<u>17</u>	8.03	peale	<u>2,266</u>	9.91	tulema	<u>26</u>	1.46
adverbial_ilmaütlev			hoolega	<u>17</u>	7.39	taha	<u>1,249</u>	10.51	tahtma	<u>9</u>	1.33
	50	4.10	kiiruga	<u>15</u>	8.21	vahele	<u>601</u>	9.67			
tasuta	<u>16</u>	6.32	jalaga	<u>15</u>	8.08	juurde	<u>595</u>	8.44	kui		
			jooksuga	<u>14</u>	8.48	pärast	<u>446</u>	7.22		23	11.50
			peoga	<u>11</u>	8.11	järgi	<u>430</u>	7.50	tahtma	<u>5</u>	0.48
			lusikaga	<u>11</u>	8.09	eest	<u>430</u>	6.11			
			sõpradega	<u>11</u>	7.39	vastu	<u>326</u>	6.72			
			jõuga	<u>9</u>	7.57	puhul	<u>287</u>	6.65			
			heameelega	<u>9</u>	7.33	enne	<u>262</u>	7.50			
			lapiga	<u>7</u>	7.59	koos	<u>253</u>	7.69			
			rõõmuga	<u>7</u>	6.71	korral	<u>226</u>	6.72			
			lastega	<u>7</u>	6.08	käest	<u>205</u>	8.34			
			autoga	<u>7</u>	5.88	juures	<u>175</u>	6.92			

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kairit Tomson (sünnikuupäev: 27.04.1986)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „*Panema*-verbi polüseemia ja kasutus grammatilistes konstruktsioonides“, mille juhendaja on Külli Habicht,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 20.05.2016